

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Utbildnings- och forskningsnämnden för lärarutbildning

Identitetsskapande via kulturella uttryck

En undersökning av kulturprojektet Komma Till Tals betydelse
för deltagarnas identitetsskapande i en mångkulturell miljö

Johan Dahlström
Johnny Jakobsson

Examensarbete: LAU350
Handledare: Mats d Hermansson
Rapportnummer: HT06–1190–06

Abstract

Titel: Identitetsskapande via kulturella uttryck – En undersökning av kulturprojektet Komma Till Tals betydelse för deltagarnas identitetsskapande i en mångkulturell miljö

Examinationsnivå: Examensarbete inom lärarutbildningen LAU350 (10 p), 37 sidor

Författare: Johan Dahlström & Johnny Jakobsson

Termin och år: Höstterminen 2006

Institution: Utbildnings- och forskningsnämnden för lärarutbildning

Handledare: Mats d Hermansson

Rapportnummer: HT06–1190–06

Nyckelord: Identitet, offentligt rum, mångkultur, mångfald, pedagogisk atmosfär

Syfte

Syftet i detta examensarbete är att undersöka projektet Komma Till Tals betydelse för de deltagande ungdomarnas personliga identitetsskapande.

Huvudfråga

Kan skolan agera kulturförmedlare utan att inkräkta på elevers integritet och identitet?

Metod och material

Metoderna vi har använt oss av är observationer och litteraturstudier, där vi ställer projektet Komma Till Tals arbetssätt mot teorier om identitetsskapande och pedagogisk miljö. Med utgångspunkt från våra observationer och tidigare erfarenheter försöker vi med litteraturens hjälp få reda på om verksamheten inom Komma Till Tals kan leda till en reviderad självbild för deltagarna.

Resultat med betydelse för läraryrket

I den framtida yrkesrollen som musiklärare, både vad det gäller klassundervisning och instrumentalundervisning, kommer vi att få rollen som både kulturförmedlare och kunskapsförmedlare. Vi försöker i denna uppsats peka på hur kultur förmedlas genom kommunikation och i kontakt emellan människor. Kulturen är sammanbunden med samhället och den individuella identiteten. Vi menar att skolan måste undervisa eleven i kulturella uttrycksformer, dock bör denna undervisning ske med beaktande av teorier om skolan som ett *offentligt rum*. Detta för att en undervisning ska kunna ske utan att läraren inkräktar på elevens integritet och identitetsarbete samt för att skapa en pedagogisk atmosfär som är gynnsam för både eleven och läraren.

Förord

Kultur i bemärkelsen konstnärliga uttryck, är alla människors rättighet. Behoven av att framställa en identitet som både är individuell och allmänt accepterad styr våra liv. Ett demokratiskt samhälle bygger på att så många som möjligt får komma till tals. Komma Till Tals är ett projekt för kulturell demokrati i Biskopsgården, Göteborg. Biskopsgården är ett samhälle som bygger på mångfald, mångfald i språk, identitet, mat, människor, konst och traditioner. Alla människor har ett behov av att uttrycka sig och av att få komma till tals men frågan är var, när och hur? Ungdomarna i Biskopsgården lever segregat som i ett litet samhälle i samhället. Där möter de en mängd olika traditioner, seder och vanor och det som förenar dem är just att de lever i Biskopsgården. Identitetsskapande i det moderna västerländska samhället blir alltmer individualistiskt och det ställer krav på individen. Sverige är ett mångkulturellt land och här skapas förvirring när det västerländska möter identitetsskapartraditioner från världens alla hörn. Komma Till Tals försöker vara en träffpunkt där de olika kulturerna möts under ett och samma tak, en plattform där eleven ska få möjlighet att skapa sig en identitet. Detta sker genom att Komma Till Tals integrerar elevernas intressen inom: Dans, musik, film, måleri, mode och foto.

Den kritiska traditionen, med Thomas Ziehe i spetsen, anser att elevens intressen inte bör institutionaliseras, att en institutionalisering gör mer skada än nytta för det hos eleven *redan kända* och för dennes *identitetsarbete*. Ziehe förespråkar att skolan måste frambringa ett *offentligt rum*, där mötet mellan elever och lärare sker med *intensitet* istället för *närhet*. I ett *offentligt rum* interagerar inte ”hela människan”, utan mötet sker i ett distanserat samförstånd. Ett *offentligt rum* åstadkoms inom Komma Till Tals när undervisningen hanterar *miljö* (materiel och pedagogik) och *färdighet* (hantverk) istället för *preferens* (bøjelse, förkärlek) och *interpretation* (konstnärlig yttring).

Göteborg, januari 2007

Johan Dahlström & Johnny Jakobsson

Innehållsförteckning:

1	Bakgrund, syfte och frågeställningar	5
1.1	Bakgrund	5
1.2	Syfte	5
1.3	Frågeställningar.....	5
1.4	Metod och material.....	6
2	Kulturprojektet Komma Till Tals	6
2.1	Syfte med Komma Till Tals	6
2.2	Livet i Biskopsgården.....	6
2.3	Hur började det?.....	7
2.4	Visionen.....	7
2.5	Vad händer nu?	8
2.6	Skolan.....	8
2.7	Eleverna.....	8
2.8	Lärarna.....	8
2.9	Mångkulturell pedagogik.....	9
2.10	Vad står det i styrdokumentet?.....	9
3	Tidigare forskning.....	10
3.1.1	Eva Johansson – Pedagogisk atmosfär.....	10
3.1.2	Jean Piaget – Konstruktivismen.....	11
3.1.3	Claes Ericsson – Musikundervisning	12
3.2	Kultur och identitet.....	13
3.2.1	Gunnar Svensson – Rätten till kultur	13
3.2.2	Owe Ronström – Kultur, samhälle och individ en syntes	14
3.2.3	Annick Sjögren – Tradition	16
3.2.4	Anthony Giddens – Jaget.....	16
3.3	Institutionellt identitetsarbete – Den kritiska traditionen.....	19
3.3.1	Thomas Ziehe – Skolan som offentligt rum	19
3.3.2	Herbert Stubenrauch – Den vanliga och ovanliga lärprocessen	22
3.3.3	Johan Fornäs – Den ”egna” musiken	22
3.3.4	Claes Ericsson – Musikverksamhetens offentliga rum	24
4	Observation	25
4.1	Musiklektion	25
4.2	Mangalektion	26
4.3	Fotolektion.....	27
5	Analys	28
5.1	Skolan som offentligt rum	28
5.2	Autonomi, njutning, självutvidgning och gruppgemenskap.....	31
6	Slutkommentar.....	35
	Källförteckning.....	36

1 Bakgrund, syfte och frågeställning

1.1 Bakgrund

”Komma Till Tals” är ett treårigt projekt om kultur-, identitets- och samhällsutveckling för elever och ungdomar jämte lärare och ledare¹ i Biskopsgården, Göteborg.

Johan Dahlström är utbildad till gitarrpedagog vid Göteborgs universitet. Han har ett gediget intresse för musik och har haft konstnärligt kulturarbete på sin agenda sedan barnsben. Dahlström gjorde sin slutpraktik inom lärarutbildningen (LAU300), hos musikläraren på Ryaskolan i Biskopsgården. Examinationsuppgiften, som var en del av LAU300, syftade till utveckling av skolan och Dahlströms utvecklingsprojekt handlade om Komma Till Tals. Slutpraktikens längd inom LAU300 är på fem veckor och under dessa veckor gjorde Dahlström kontinuerliga observationer av verksamheten inom Komma Till Tals. Då utförde Dahlström också de observationer och samtal som ligger till grund för kapitel två i denna uppsats. Dahlström blev under femveckorsperioden engagerad som ledare för en rockgrupp, bestående av elever från årskurs nio på Ryaskolan, och engagemanget har fortsatt även efter praktikperioden. Dahlström har också under samma period ingått i öppna samtal med projektets eldsjäl, Deepali Lindblom, där den mesta informationen om projektets ursprung och framgång delgetts.

Johnny Jakobsson är utbildad musiklärare vid Göteborgs Universitet och har även läst en specialisering i ämnet. Han har ett djupgående intresse för musikämnet och studerat det både på gymnasiet och på folkhögskola, innan han startade sina universitetsstudier. Jakobsson tyckte att Dahlströms utvecklingsarbete inom LAU300 var intressant och blev inspirerad till att skriva ett examensarbete om Komma Till Tals verksamhet i relation till identitetsskapande. Han har bekantat sig med projektets verksamhet genom fältstudier och observationer.

Vi skriver om detta för att projektet Komma Till Tals har en intressant pedagogisk tanke som vi vill lyfta fram. Att skapa en pedagogisk atmosfär där eleverna är intresserade av undervisningen och där eleven och läraren i ett samspel driver lärandet och kunskaperna framåt både vad det gäller processen (hur man lär sig saker) och produkten (ett mer kompetent utfört verk).

I projektets vision ligger också en idé om att aktörerna ska få hjälp med och verktyg för att bygga en identitet. Projektet ämnar fungera som plattform för identitetsskapande och vi vill i denna uppsats behandla den intima kopplingen mellan kultur, identitet och samhälle.

1.2 Syfte

Syftet i detta examensarbete är att undersöka projektet Komma Till Tals betydelse för de deltagande ungdomarnas personliga identitetsskapande.

1.3 Frågeställningar

- Påverkas de deltagande ungdomarnas personliga identitet av Komma Till Tals?
- Hur hänger identitet och kultur ihop i Biskopsgården?
- Hur vävs mångkultur in i den pedagogiska situationen?
- Finns det kritik mot att integrera elevens identitet och intressen i undervisningen?
- Sker undervisningen i Komma Till Tals enligt teorin om skolan som ett *offentligt rum*?
- Kan skolan agera kulturförmedlare utan att inkräkta på elevers integritet och identitet?

---

¹ Grupperna i Komma Till Tals drivs som studiecirklar via Studieförbundet. I sådana sammanhang kallar man den som har hand om gruppen för ledare och vi jämför det med pedagoger eller lärare i denna uppsats.

1.4 Metod och material

Metoderna vi har använt oss av är observationer och litteraturstudier, där vi ställer projektet Komma Till Tals arbetssätt mot teorier om identitetsskapande och pedagogisk miljö. Med utgångspunkt från våra observationer och tidigare erfarenheter försöker vi med litteraturens hjälp få reda på om verksamheten inom Komma Till Tals kan leda till en reviderad självbild för deltagarna.

Projektets arbetsmetod har vi undersökt med så kallad öppen observation. Observationerna gjorda under perioden för Dahlströms slutpraktik kan benämnas retrospektiva deltagande observationer där Dahlström agerar som informant, till skillnad från observationerna som finns beskrivna längre fram i denna uppsats, som icke var deltagande. De senare observationerna har registrerats i form av anteckningar som presenteras och analyseras i kapitel fyra och fem i denna uppsats. De retrospektiva är också registrerade i form av anteckningar och presenteras huvudsakligen i kapitel två. Exempel på författare vars litteratur vi har studerat är:

- Anthony Giddens
- Thomas Ziehe
- Jean Piaget
- Eva Johansson
- Claes Ericsson
- Johan Fornäs
- Warren Kidd
- Gunnar Svensson
- Owe Ronström

Komma Till Tals finansieras med donationer från Allmänna Arvsfonden. Det grundläggande materialet som Komma Till Tals finansiärer tog sitt beslut på, är en dokumentärfilm gjord av Deepali Lindblom i början av år 2006. I filmen intervjuar hon lärare, ledare, ungdomar och elever i Biskopsgården. Denna film är också en del i vårt material och presenteras sammanlagt med uppsatsen.

2 Kulturprojektet Komma Till Tals

2.1 Syfte med Komma Till Tals

Syftet med Komma Till Tals är enligt projektets grundare, Deepali Lindblom, att ge barnen en plattform för att skapa sig en identitet och klara sig undan från destruktiva sysselsättningar. Enligt Dahlströms tolkning av ett samtal med grundaren, är målet att frammana en gemensam kultur för denna mångkulturella skola och stadsdel, främst med syftet att överbrygga konflikter. Identitetsfrågan är ett stort problem för ungdomarna i Biskopsgården. Viktigt är att de får göra något de tycker om och att de blir uppmärksammade.

2.2 Livet i Biskopsgården

Kriminalitet, droger, gängbildning och våldsamheter breder ut sig i Biskopsgården. Myndigheterna, skolorna och stadsdelsnämnden har inga strategier för att stoppa utvecklingen. Det läggs mer och mer ansvar på föräldrarna och ungdomarna att själva ta itu med problemen. Inte ens polisen vet hur de ska stävja tillväxten av otrygghet i förorterna.

Tidningen CITY i Göteborg rapporterar om problemen i artikeln: "Unga kriminella hotar knäcka Biskopsgården" (Kärnstrand 2006). I sin artikel skriver Moa Kärnstrand, att rekordmånga omhändertas enligt LVU (lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga) och

SOL (socialtjänstlagen). Enligt LVU tvångsomhändertar man ungdomar under 18 år och SOL är frivillig vård. Droger och kriminalitet är de vanligaste orsakerna. Detta resulterar i att stadsdelens ekonomi urholkas och stadsdelschefen Björn Järbur säger att ”gängen har stärkt sina positioner”. Stadsdelen skyller på att polisen inte finns i närheten, detta trots att polisen har storsatsat mot ungdomsbrottslighet i projektet Ung och Trygg. Resurserna räcker inte för polisen och de har fått prioritera som alla andra. De har idag sex poliser istället för åtta på Hisingen. Björn Järbur poängterar att gängverksamheten breder ut sig och att de därför får svårigheter att stoppa problemen i tid. Planer finns dock på att starta två ungdomsgrupper till.

Polisverksamhet leder till att de kriminella symtomen lindras men vad görs i förebyggande syfte? Hur förebygger man brott? Vi kommer inte att fördjupa oss i dessa frågeställningar, men Komma Till Tals fungerar som alternativ till gängverksamhet och kriminalitet och som en mötesplats för ungdomar, vilket kan leda till en konstruktiv samhällsutveckling med betydligt färre tvångsomhändertaganden.

2.3 Hur började det?

Ryaskolan hade 2003 fått pengar för att förbättra sin situation. De hade stora problem med dåvarande klass 9A som skolkade kolossalt mycket. Deepali Lindblom och den biträdande rektorn kom överens om att klassen skulle få göra en film för att locka dem till att gå på lektionerna. Några av killarna var verkligen i riskzonen för att inte klara skolan alls. I december 2003 talade Lindblom med klassen om filmskapandet och hon fick mycket god respons, studenterna ville prova och de verkade intresserade, säger Lindblom.

Filmen blev en process för eleverna att upptäcka sig själva och få bekräftelse. Det hela slog mycket väl ut och Lindblom fick hundra procent närvaro på sina lektioner, dessutom förbättrades närvaron på övriga lektioner i betydande utsträckning. ”Alla har drömmar” säger hon. En av de mest missanpassade killarna fick ansvaret för regi och tog uppdraget på fullaste allvar. Han såg till att saker blev gjorda och att filmen blev färdig. Vid visningen i aulan var det naturligtvis slutsålt till sista plats, filmen var en succé! Efter filmen har arbetet utvecklats mot dagens Komma Till Tals

2.4 Visionen

Visionen bygger på långsiktighet, att projektet ska leda till en förbättring för invånarna i Biskopsgården. En förutsättning för idéns existens är pengar och efter två år av hårt arbete i det tysta, med ansökningar och avslag är projektet äntligen igång. Den organisation som till slut nappade var Allmänna arvsfonden, som egentligen stödjer ungdomar och personer med funktionshinder. Allmänna arvsfonden undrade givetvis varför de skulle ge pengar till just Komma Till Tals, Lindblom gjorde då en dokumentärfilm om hållbarhet och långsiktighet, om att satsa på förebyggande åtgärder.

Filmen gick ut på att läraren själv gick runt och intervjuade folk, elever och lärare i Biskopsgården och lät dem med egna ord berätta om sitt leverne. Hon frågade vad de ville syssla med och vad de fördriver tiden med för tillfället. Många pratade om att de ville göra film, musik, dansa eller spela teater, fotografera och måla. Ingen hade något särskilt att göra för tillfället utan de satt mest på Friskväderstorget, eller liknande, och lät tiden gå. Komma Till Tals handlar om kulturell utveckling, inte kanske så mycket om att bevara en kultur, mer om att skapa en egen kultur för medborgare i Biskopsgården. När representanter från Allmänna arvsfonden såg dokumentären i början av 2006, anslog de pengarna som behövdes och projektet är vid liv.

2.5 Vad händer nu?

Lindblom konstaterade under tiden för samtalen med Dahlström, att hela den här processen har skapat nya rörelser på skolan. Nu är det hundra barn och ungdomar, plus alla ledarna som är aktiva. Studiecirkelarna är på frivillig basis, eleverna betalar till och med hundra kronor, tvåhundra för dem som inte går på skolan, för att vara med och skapa. Målet är att framtiden ska vara ljusare i Biskopsgården.

Vi reflekterar över detta och ställer oss frågande om ett sådant här projekt vara epokgörande? ”Den som lever får se.” Kan de pedagogiska idéerna inom Komma Till Tals anammas av den obligatoriska skolan? Den traditionella undervisningen behöver utvecklas så att eleverna känner sig delaktiga vilket leder till att de blir mer motiverade till att studera. Kan samhället i övrigt dra nytta av elevernas skapande under sådana här former? Att rikta sin energi på att konstruera istället för att destruera leder till att vi utvecklas som människor och således att samhället utvecklas.

2.6 Skolan

Ryaskolan som är belägen i Biskopsgården, Göteborg, står vid tiden för denna uppsats (årsskiftet 2006/07) under omfattande renovering. Skolgården är en byggarbetsplats, det innebär att stora grävmaskiner kör runt och stör ordningen. Två uppgångar med lektionssalar är stängda för att det ska byggas om och målas, vilket medför att några klasser har sina salar i baracker med maskiner som dundrar utanför fönstren. Detta är mycket störande för undervisningen. Det pågår asbestsanering, ventilationen är avstängd och det luktar avlopp runt hela skolan.

2.7 Eleverna

Ryaskolan är en plats med oerhörd mångfald av olika nationaliteter och har en ganska unik skolkultur. Läroanstalten har som ett mål att vara bra på att ta in elever som kommer direkt från andra länder. Skolan har en förberedelsegrupp och de klarar den första fasen mycket bra. De har en väl fungerande strategi att kunna skola in allt ifrån redan duktiga elever till analfabeter. Mångfalden visar sig också i den multikulturella smältdegel som denna skola faktiskt är. Där finns ca 400 elever från mellan 30 och 35 olika länder och det bedrivs hemspråksundervisning på 20 olika språk.

Enligt Dahlströms erfarenheter från sin praktik på Ryaskolan är eleverna högljudda och svåra att få till att lyssna. De pratar hela tiden, diskuterar och ifrågasätter. Samtidigt är de både livliga, roliga och kärleksfulla. Nuvarande klass 7A har tidigare gått på en annan skola i närheten och de har precis börjat på skolan. Det har inneburit att klassen är väldigt orolig och har ett behov av att hävda sig. De andra klasserna är precis lika struliga och hela skolkulturen är generellt sett stökig. Skolbarnen är utåtagerande och drar sig inte för att säga vad de känner och tycker. De är också egensinniga och lyssnar bara ibland, sällan när man ber dem. Det gäller att hitta ett sätt att tala som fungerar på just denna skola, dessutom tar det ett tag att bli accepterad. Eleverna tänker inte låta någon ny lärare ta befälet direkt, den auktoriteten förtjänar man, enligt Dahlströms bedömning.

2.8 Lärarna

När det gäller lärarlaget har även de sina problem. Skolan står inför ett rektorsbyte som upprör lärarna. De har problem med elever som inte sköter sig. Mobbning, kladd på väggarna, skolk och dåliga betyg för svaga elever är dagliga samtalsämnen och faktiskt verkliga problem. Det finns självklart duktiga och välanpassade elever, men dem behöver man inte prata om för de fungerar. Ekonomiska neddragningar stör lärarnas visioner och gräver hål i deras engagemang. I tider av ombyggnad har de inga bra salar att vara i. Träslöjds läraren kom tillbaka efter sommaren och hela hans sal var nerriven och inpackad i containrar. Han hade, i

slutet av oktober, ännu inte haft någon lektion. Ingen tar ansvar för att slöjdsalen återställs, han får själv se till att fixa den. Allt det här diskuteras livligt och högljutt på skolmötet varje måndag morgon och i arbetslagen.

2.9 Mångkulturell pedagogik

Enligt forskaren Howard Gardner har varje människa minst sju olika typer av intelligenser (Dryden & Vos 1994:117). De två första är lingvistisk och logisk–matematisk intelligens. Lingvistisk intelligens, är förmågan att läsa och skriva och logisk–matematisk, är vår förmåga att tänka logiskt och kalkylera, Dryden och Vos skriver:

Så kallade intelligenstest har alltid fokuserats på dessa två förmågor. Mycket av undervisningen runt om i världen koncentreras på dessa förmågor. Men Gardner säger att detta snärjt in och begränsat vår syn på inlärningspotentialen. (Dryden & Vos 1994:117)

De andra fem intelligenserna är musikalisk (musik), spatial eller visuell (bilder), kinestetisk (rörelse), interpersonell (social) och intrapersonell (självkännedom). Beroende på vart man kommer ifrån i världen, värdesätts och används olika intelligenser (ibid:125). Kineser och Japaner lär sig bildskrift till skillnad från en ”västlig alfabetkultur” där man lär sig genom linjär skrift. Dessa språkliga olikheter stimulerar olika delar av hjärnan vilket vi menar är viktigt att ta hänsyn till i en mångkulturell skola. Växer man upp någonstans i Afrika värdesätts och används, till viss del, andra typer av intelligenser än här i Sverige. En mångkulturell skola, speciellt en med problemet att få eleverna att erhålla betyget godkänd i flera ämnen, måste på något sätt hitta nya och fler vägar till god inläring. Dryden och Vos beskriver sedan tre typer av inlärningsstilar:

Kinestetiska/Kännande inlärare:	människor som lär sig bäst när de är delaktiga, rör sig, upplever och experimenterar.
Visuella inlärare:	som lär sig bäst när de får se bilder på det de studerar eller genom att läsa.
Hörselinlärare:	som lär sig bäst genom ljud, musik och samtal.

Studier visar att de flesta mellanstadie– och högstadiebarn är kinestetiska inlärare medan vuxna tenderar att vara visuella inlärare. Men de flesta av oss använder alla tre stilarna på olika sätt och bäst och snabbast lär vi oss när vi samtidigt använder hjärnans många olika förmågor. (1994:125–127)

Den pedagogiska idén i Komma Till Tals är att eleverna själva ska upptäcka och undersöka sin omgivning. Eleverna får med olika medel såsom dans, måleri, foto, musik och teater chansen att använda alla tre inlärningsstilarna. Detta kan leda till att eleverna blir duktigare och mer orienterade i sitt personliga inlärningsätt vilket kommer att ge frukt i den obligatoriska skolan. I projektets vision ligger också en idé om att deltagarna ska bli tryggare som individer när de har en identitet att förhålla sig till, en identitet som de själva skapat. Tryggheten kan generera ett större fokus på skolan när de slipper hävda sig mot de andra eleverna i samma utsträckning.

2.10 Vad står det i styrdokumentet?

I Lpo 94 (Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet 1994) om skolans värdegrund och uppdrag står det: ”Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet.” Detta är skolans grundläggande värden och Komma Till Tals handlar om precis just det. Eleverna blir uppmärksammade för sitt skapande och de väljer förhoppningsvis skapandet istället för att knarka eller gå ut och råna någon.

Vidare under rubriken "Förståelse och medmänsklighet" står det: "Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser." Med 35 olika nationaliteter på en och samma skola och ännu fler i övriga Biskopsgården, finns det möjlighet att främlingsfientlighet och intolerans är vanligt förekommande. Komma Till Tals har, som vi skrivit tidigare, som mål att knyta samman människorna i en gemensam kultur där de får skapa något tillsammans, vilket kan leda till ökad förståelse för andras behov genom aktörernas öppna diskussioner och konstnärliga uttryck.

Tittar man på kunskapsmålen i Lpo 94 står det att skolan skall sträva mot att varje elev ska utveckla sin nyfikenhet och lust att lära, sitt eget sätt att lära och tillit till sin egen förmåga. Som vi nämnt tidigare är studiecirkelarna frivilliga och deltagarna betalar för att vara med. Detta kan tyda på att de är nyfikna och har lust att lära. Projektets pedagogiska idé är att eleverna arbetar med sina idéer, sin kreativitet och sitt sätt att lära, vilket kan medföra att de får tillit till sin förmåga att dansa, spela musik, måla eller sy upp kläder.

3 Tidigare forskning

3.1.1 Eva Johansson – Pedagogisk atmosfär

Eva Johansson diskuterar i sin bok *Möten för lärande* (2005), om *pedagogisk atmosfär*. Hon förklarar begreppet: "Atmosfär förstås här som gemensamma och återkommande drag av attityder, förhållningssätt och engagemang eller närvaro i barns livsvärldar, i de vuxnas samspel med barnen" (2005:49).

De variationer av atmosfär som framkommit i Johanssons undersökning är:

Samspelande atmosfär:

- Närvaro i barns värld
- Lyhördhet
- Överträda gränser

Instabil atmosfär:

- Vänlig distans
- Tillkämpat lugn
- Motsägelser

Kontrollerande atmosfär:

- Ordning och behärskning
- Maktkamp

Vidare skriver hon att: "Den samspelande atmosfären är interaktiv och där uttrycks en strävan efter ett ömsesidigt möte" (2005:51). *Kontrollerande atmosfär* beskrivs som raka motsatsen och det som utmärker sig är den vuxnes strävan efter kontroll där atmosfären ofta är dämpad med få känslouttryck vare sig positiva eller negativa. Denna atmosfär är verkligen inget att sträva efter om man vill att människor ska vara kreativa och skapa något, vilket hela Komma Till Tals handlar om. *Den samspelande atmosfären* beskriver dock det som hela projektet går ut på, ett samspel mellan de vuxna och barnen, mellan eleverna och mellan lärarna. Den instabila atmosfären är ett mellanting där det ibland är interaktivitet mellan människorna och ibland uppstår en slags "vänlig distans" eller ett "tillkämpat lugn". Vi vill dock påpeka att ofta är kommunikationen och närheten till barnen god även i den instabila atmosfären.

En liknande undersökning som Johanssons har gjorts av Ekholm och Hedin (1991). I rapporten *Sitter det i väggarna?* kallade de sina atmosfärer för *uppfostningsklimat*. *Framtidsinriktat klimat* motsvarade ungefär *den samspelande atmosfären* och stämningen i grupperna upplevdes som varm och glädjerik. Vid studierna av de olika grupperna i Komma Till Tals konstaterade vi att det finns både värme och glädje där. Grupperna lever på barnens drömmar och ungdomarna får en chans att uttrycka sig och bli bekräftade för att de gör något de tycker om. Ledarnas uppgift är som vi skrivit tidigare att finnas till hands för eleverna men även ledarna får en chans att vara kreativa, både konstnärligt och pedagogiskt.

Gynnar arbetssättet inom Komma Till Tals elevers lärande och finns det anledning för den obligatoriska skolan att beskåda arbetet? Enligt Johansson gjorde Otto Friedrich Bollnow

studier 1989 där han beskriver *pedagogisk atmosfär* som de känslomässiga förutsättningar och kvalitéer som är viktiga för barns lärande (Johansson 2005:75). Johanssons idé om den *samspelande atmosfären* bekräftar således Bollnows beskrivning av *pedagogisk atmosfär*. Johansson skriver:

Centralt för ett pedagogiskt klimat blir då ett emotionellt förhållningssätt som kan antas främja lärande. Pedagogisk atmosfär betonas då i relation till pedagogers engagemang i och möten med barns livsvärldar, öppenhet för barns gränsöverskridande, upptäckter och kontroll liksom en fysisk och psykisk närvaro i barns erfarenheter. (2005:75)

Vår tolkning av dessa studier leder till ett konstaterande där möjligheterna för ett gott lärande inom Komma Till Tals är stora. Med tanke på engagemanget hos både elever och ledare kan man förvänta sig att alla aktiva i projektet och formerna för grupperna främjar lärande. Detta projekt som står i direkt samspel med övriga samhället kan leda till att livet i Biskopsgården går en ljusare framtid till mötes än den morgondag som Dahlström och Jakobsson förutspår idag. Biskopsgården kan inte vara uppbyggd på tusen olika kulturer det skapar bara osämja. Vi tror att Komma Till Tals kommer att skapa nya kulturer i Biskopsgården, kulturer som är gemensamt för alla som bor där. Vår tanke är att när personer gör något tillsammans med andra och skapar något nytt, har de något gemensamt oavsett var de kommer ifrån. Projektet bygger på mångfald och det hyllar också mångfald. Det gäller att forma sig en identitet i det nya samhället och Komma Till Tals handlar, som vi beskrivit tidigare, om identitetsskapande.

3.1.2 Jean Piaget – Konstruktivismen

Den schweiziske forskaren Jean Piaget (1896–1980) teorier om barns inlärningsprocess och utveckling, har haft stor betydelse på hur undervisning har bedrivits i modern tid. I hemstaden Neuchatel i Schweiz ägnade sig Piaget åt vetenskapliga studier i biologi. Han tog sin doktorsgrad i samma ämne. Piaget hade under sin studietid i Neuchatel en tvärvetenskaplig inriktning och läste filosofi och psykologi, vilket senare skulle påverka hans forskningsmetoder (Imsen, 1992:244). Jean Piaget intresserade sig för kunskapens ursprung och utveckling. Han såg sig inte som pedagog eller utvecklingspsykolog, utan ville istället kallas genetisk epistemolog, en teoretiker som ägnade sig åt frågor om kunskapens utveckling och ursprung.

Piagets idéer om kognitiv utveckling har haft ett stort inflytande på modern klassrumsundervisningen i flertalet europeiska länder, men även på andra håll i världen. Den piagetanska traditionen om kognitiv utveckling har påverkat svenska läroplaner och styrdokument från tidigt 1960-tal och fram till idag. I styrdokumentet framhävs tydligt elevens egna aktiva upptäckande och nyfikenhet inför sin egen inläring. Piaget var företrädare för den kognitivistiska traditionen och är framförallt förknippad med konstruktivismen (Säljö 2000:56). Konstruktivismen innebär att individen skapar sin förståelse och kunskap om sin omvärld genom att aktivt utforska sin omgivning, istället för att passivt ta emot information (Säljö 2000:61). Det är elevens aktiva inläring, den personliga konstruktionsprocessen som är i centrum.

Enligt konstruktivismen konstrueras kunskap aktivt av individen. Konstruktion av kunskap är inte en passiv process, som förmedlas från lärare till elev. Enligt Piaget sker inläring (Piaget använder ordet utveckling, för att förtydliga detta begrepp) när individen aktivt påverkar sin egen inläring. Inlärningsprocessen bör därför vara laborativ. Klassrummet ska vara utrustat med de korrekta verktygen, för att eleven själv ska ha möjlighet att lösa problemen. Lärarens roll i klassrummet är passiv, läraren är till för att hjälpa eleven att finna kunskapen på egen hand, genom att tillföra de rätta verktygen.

Genom leken konstruerar barnet sin kunskap om hur verkligheten är uppbyggd. Små barn lär sig förstå hur omgivningen fungerar via lek. Barnen testar sig fram genom leken till kunskap, de utforskar en sak eller situation och drar sedan en slutsats. Piaget ville att skolans undervisning skulle anpassas till eleven och lyfta fram elevens essentiella aktivitet (Imsen, 1992:262). Här lyfts Piagets aktivitetspedagogik tydligt fram: att kunskap inte mottas av eleven receptivt, utan att kunskap är något eleven aktivt måste ta till sig, genom att utforska och undersöka situationer.

I pedagogen Robert Schencks teori om inläring och lek, finns tydliga drag av Piagets konstruktivism. Schenck skriver om lekens gynnsamma egenskaper för inlärningsprocessen. Schenck menar att leken är ett viktigt element för inläring inom musikundervisningen (Schenck 2000:48). Schencks tankar om begreppet lek, är samstämmigt med Piagets teorier om aktiv inläring:

Leken är ett nödvändigt sätt för människan att upptäcka världen, lära sig om livet, skapa sig en identitet och få social träning (Schenck 2000:48).

Schenck framlägger att eleven lär sig bäst genom lek. Genom elevens nyfikenhet och egna utforskning finner eleven kunskap, trots detta har ordet *lek* en negativ betydelse i institutionella sammanhang:

Konstigt nog har dock leken en negativ klang i ett mycket ofta förekommande inlärnings-sammanhang, nämligen undervisningen i skolan, och detta trots den naturliga koppling leken har till just inläring och utveckling (Schenck 2000:49).

Via leken kommer eleven i kontakt med humorn och skrattet som i sin tur öppnar upp elevens sinnen för inläring. Detta leder enligt Schenck till en framgångsrik och glädjefull undervisning. För att eleven ska ta till sig informationen och kunskap, bör undervisningen vara lustfylld.

3.1.3 Claes Ericsson – Musikundervisning

Under 1997–2000 genomförde musikforskaren Claes Ericsson en empirisk undersökning där han granskade hur elevers musikintresse påverkas, när det integreras i skolans musikundervisning. I sin avhandling: *Från guidad visning till shopping och förströdd tillägnelse – Moderniserade villkor för ungdomars musikaliska lärande* (2002) presenterar Ericsson kortfattat Thomas Ziehes teori om skolan som ett *offentligt rum*. Men det är framförallt i artikeln ”Skolans musikverksamhet som offentligt rum” (2001) som Ericssons empiriska studie integreras med Ziehes teori. I artikeln lägger Ericsson fram en praktisk arbetsmetod, där elevens intressen institutionaliseras utan att läraren ”petar för mycket” i elevens *identitetsarbete* och intressen (*preferens*). Ericsson införlivar Ziehes teori om ett *offentligt rum* med skolans musikundervisning som forum. Ericsson ställer sedan sin undersökning i relation till forskaren Johan Fornäs kritik mot att integrera rock- och popmusik i musikundervisningen. Ericsson presenterar en potentiell arbetsmetod där ett *offentligt rum* kan formas i skolans musikundervisning, utan att gå emot Fornäs och Ziehes kritik.

Nedan i avsnitt 3.3 ”Institutionellt identitetsarbete – den kritiska traditionen”, presenteras Ziehes, Fornäs och Ericssons teorier. Dessa ligger sedan till grund för en diskussion där Komma Till Tals verksamhet evalueras.

3.2 Kultur och identitet

3.2.1 Gunnar Svensson – Rätten till kultur

Vad är kultur och vad är identitet? Sociologen Warren Kidd rubricerar begreppet kultur som livsstilen hos en grupp och identitet såsom att veta vem du är (Kidd 2002:2). Dessa två begrepp är sammanflätade och tillvaron som de har verkan i skildrar ett beroendeförhållande. Kidd problematiserar särskilt begreppen genom att peka på vissa relevanta teman (ibid:3):

- Relationen mellan individen och gruppen
- Graden av frihet individen har i vardagen
- Den typ och grad av självmedvetenhet individen har kontra hur de faktiskt uppför sig
- Nivån av kontroll (inom sociala ramar) som samhället är försett med i fråga om individen

Sociologer har sedan länge intresserat sig för relationen mellan individen och samhället, den roll kulturen spelar i det sociala livet och hur identiteten utvecklas i en social kontext (2002:3). I *Nationalencyklopedin* står det skrivet om identitetsbegreppet:

Identitet består i första hand av medvetenhet om sitt jag, dvs. upplevelsen att vara levande (vitalitet), att det finns en skarp gräns till andra (demarkation), att själv bestämma över sina tankar och handlingar (aktivitet), att i grunden vara den samma trots de förändringar som inträffar under livet (kontinuitet) och att bara ha *ett* jag (integritet). I andra hand består identitet av medvetenhet om den egna personligheten, dvs. om innehållet i alla de erfarenheter under livet som efterhand format personligheten. Närbesläktad med identiteten är *självet*, som är upplevelsen av den egna personen, såväl kroppen som personligheten, i motsats till objekten (andra personer). Identiteten ingår i individens jagstyrka, som för sin utveckling är beroende av att uppväxtförhållandena kan skapa trygghet och sätta gränser mot orealistiska krav, så att den framväxande identiteten kan bekräftas. (1992:342)

Komma Till Tals har i sin pedagogiska tanke att undervisningen ska ske i ett samspel mellan elever och lärare. Elevens eget skapande och kreativitet står i centrum och läraren finns till för att organisera undervisningen och den sociala samvaron.

Den konstnärliga kulturella kvantiteten i vår omgivning blir alltmer omfattande och varierande, främst tack vare det oerhörda mediautbud som finns. Detta skriver kulturforskaren Gunnar Svensson i boken *Barns rätt till kultur* (1993:9). Det lokala kulturlivet har också fått en ökad aktivitet då det finns fler bibliotek, gallerier, teatrar och musiktraditioner än någonsin förut. Svensson yttrar vidare att det mångkulturella svenska samhället också bidrar till ett större kulturutbud. Detta ökar intresset för okända kulturer men det ger också en osäkerhet kring vad som är vårt eget kulturarv, skriver Svensson.

Många barn kommer aldrig i kontakt med böcker, konstnärligt skapande eller skådespeleri i sina hem och barn tillbringar en stor del av sin vardag i skolan vilket ökar trycket på skolan som kulturförmedlare. Svensson framhåller barns eget skapande som en viktig del i dagens fostran och i mångkulturalitetens tecken måste skolan ge en övergripande och allsidig utbildning. För att stimulera barns utveckling på så många plan som möjligt, måste det ges plats åt eget skapande:

Konstnärligt skapande, även i förskolans enkla former, är en allvarslek som stimulerar både känsloliv och tankeverksamhet. En skola som lyckas ta tillvara barns uttrycksmöjligheter blir framgångsrik också i andra avseenden. Även de teoretiska studierna vinner på att undervisningen blir mångsidig. (Svensson 1993:10)

Svensson påpekar att det viktigaste inte är att bli mästare på de olika uttryckssätten, utan att finna de sätt att formulera sig på, som gör att man blir förstådd. ”Varje människa har något att uttrycka och vill komma till tals” (1993:10). Samhället och demokratin vilar på att så många som möjligt får chansen att göra sin röst hörd och ges tillfälle att påverka sin situation.

Skolans uppgift som kulturförmedlare är påtaglig, det mesta av medieutbudet är tidsfördriv för stunden. Svensson menar att barn och ungdomar som inte upplevt kulturella uttryckssätt bara bryr sig om program som ger underhållning och väcker sensation. Konsten har inte bara underhållning och glädje på agendan, utan finns också till för att väcka debatt, skapa oro och få folk att se sig själva och sin omgivning på ett annat sätt. ”Konsten inbjuder till ett ständigt pågående samtal om våra livsvillkor, om mänskliga relationer, om vår gemensamma framtid” (1993:11). Dessa samtal ligger till grund för hur samhället och människorna utvecklas. Avgörande för utvecklingen är vilka som är med och överför budskapet och hur många som förmår hålla åsiktsutbytet vid liv, skriver Svensson.

All kultur passar dock inte alla människor. Vi väljer ut vissa delar som vi tycker om och väljer bort det vi inte gillar. Väljandet är en viktig del i den demokratiska processen och det är ett av kulturens karaktärsdrag, att allting blir föremål för människors tyckande. I Sverige arbetas det hårt för att skapa ”kulturell demokrati” och att producera färgstark kultur för barn och ungdomar är kanske det allra viktigaste, skriver Svensson. ”Alla barn har rätt till kultur, även till den som kräver förberedelse och kunskap” (1993:11).

Gunnar Svensson hävdar vikten av att människor blir uppmärksammade och att de får komma till tals. Svensson visar på kulturens betydelse för samhällets och människornas utveckling och projektet Komma Till Tals har möjlighet att fungera som ett kulturellt forum för barn och ungdomar i Biskopsgården. De har rätt till kultur och det är en förutsättning för att de ska kunna dela samhället med alla andra människor, att de ska kunna bygga sin identitet. I FN:s barnkonvention står det att konventionsstaterna ”skall respektera och främja barnets rätt att till fullo delta i det kulturella och konstnärliga livet”. Projekt som Komma Till Tals kan enligt barnkonventionens paradigm, ses som en rättighet för barnen i Biskopsgården.

Det är svårt att föreställa sig att det kan råda delade meningar om denna förklaring. Kultur tillhör det goda som en ambitiös och medveten opinion gärna önskar världens barn. Att fostran av barn och ungdomar i ett utvecklat samhälle ska innefatta delaktighet i kulturen måste betraktas som en självklarhet. (Svensson 1993:11)

Svensson problematiserar sedan delaktigheten i kulturen och säger att denna beror på uppväxtvillkoren och på vad skolan har att erbjuda och vilka fritidsaktiviteter som finns att tillgå. Komma Till Tals verksamhet är förlagd på Ryaskolan och det är ett fritidsprojekt, vi menar att projektet erbjuder ungdomarna en fritidsaktivitet på sin egen skola. Svenssons problem skulle kunna lösas med den här typen av projekt, ungdomarna i Biskopsgården behöver något att göra på fritiden och de behöver prova på olika saker. Inom Komma Till Tals får de chansen att lära sig flera konstnärliga uttrycksformer och de får göra det på sina egna villkor.

3.2.2 Owe Ronström – Kultur, samhälle och individ en syntes

Kulturen, samhället, individen och gruppen är sammanlänkade och beroende av varandra. För att kunna bygga sin identitet som individ måste personen känna sig som en del av samhället, känna tillhörighet till en grupp och förstå de kulturellt betingade uttryckssätt varpå det sociala samlivet verkar. I ett mångkulturellt samhälle med människor från olika ställen i världen, förstår man att det är svårt att lära, gå med på och ta till sig ett nytt sätt att vara och kommunicera. Konflikter och motsättningar uppstår och tendensen blir att dra sig till sina egna landsmän eller till sin familj, där det är lättare att bli accepterad.

Studier gjorda i Väst Europa och Nordamerika visar på att invandrare ofta indelar sig i verksamheter genom vilka det kan framställas som att de tillhör en grupp. Dessa grupper samlas i kulturella formuleringar. I sin artikel "Att gestalta ett ursprung" skriver musik- och dansforskaren Owe Ronström:

De olika grupperna skaffar sig och tillskrivs därigenom sina egna stereotypa "varumärken", som framför allt hämtas från kulturens expressiva domäner. Här tycks de expressiva former som kan knytas till kropp, ögon, öron, lukt och smak spela en särskilt viktig roll. Det är till stor del genom att iscensätta tillställningar med "typisk" mat, musik, dans och hantverk som de olika grupperna i ett samhälle offentligt framställer en specifik etnisk identitet. (Ronström 1991:59)

Ronström betonar särskilt musik och dans som viktiga redskap för samspel mellan människor. Där kan de utbyta erfarenheter som är både estetiska, moraliska, etiska och symboliska. Musicerande och dansande har enligt Ronström särskild potential att skapa mening i tillvaron där man får grundläggande uppfattning om och förhållningssätt till tid, rum, medmänniskor och miljö. Ronström grundar sina påståenden på att musik och dans är konstnärliga uttrycks-system som är bundna till konventionella sociala mönster:

När människor sätter igång med att musicera och dansa, upprättar de bestämda rum- och tidsdispositioner, sociala ordningar och hierarkier av olika slag, i enlighet med de konventioner och överenskommelser som de bestämmer ska gälla i den aktuella situationen. (1991:59)

När människor samlas i musik och dans försätts de i ett förhållande till omgivningen som för stunden är gemensamt och de kan få ett besläktat sätt att se på tillvaron. Dessa gemensamma föreskrifter utgör enligt Ronström det "fundament på vilket en viktig del av livsvärlden byggs" (1991:59). Den bakomliggande idén till detta uttalande sammanfattar Ronström i uttrycket "interaktion leder till integration".

Ronström påstår att det finns starka skäl att tro att konstnärliga uttryck och samhället är förtroligt sammankopplade. Synkronisering av ljud, kroppar och rörelser i tid och rum kan integreras med erfarenheter och sinneliga upplevelser. Kopplingarna kan dock inte ses som logiskt/matematiska eller mekaniska i den meningen att konsten beskriver samhället eller att konsten kan reduceras till "kulturprodukt". I stället kan man se konsten som en oberoende oas i samhället där aktörerna skriver sina egna lagar vilket leder till att förhållandet mellan konsten och samhället blir interaktivt. Människan lever i och påverkas av samhället samtidigt som hon själv styr dess struktur med kulturella och konstnärliga medel. Berger och Luckman beskriver fenomenet: "Samhället är en mänsklig produkt, samhället är en objektiv verklighet, människan är en social produkt." (Berger & Luckman 1979:78) Konsten är i sammanhanget produkter skapade av människor, samtidigt som det är verklighet och något man kan studera, använda sig av och bedöma:

När människor tillägnar sig konstens uttrycksmedel och lär sig utnyttja dem blir människorna kontinuerligt skapande och omskapande i denna konst. (Ronström 1991:60)

Kulturforskaren Nihad Bunar talar om en av identitetens viktigaste markörer, nämligen etnisk tillhörighet. Bunar är född och uppväxt i Sarajevo och berättar att han redan innan han var född blev tillskriven en viss etnisk och religiös identitet:

Alla som kände till min mammas havandeskap visste ingenting om det skulle bli en pojke eller en flicka, ett friskt eller sjukt, [...] t o m dött eller levande barn hon skulle föda. Men att barnet skulle bli bosnisk muslim rådde det aldrig någon tvekan om (Bunar 1998:10).

Individen sammankopplas med vissa karaktärsbeskrivningar och en föreskriven ”vi och dom” etikett. Ofta, inte alltid, fogar sig också personen efter dessa ordningar vilket ger en identitet som är delvis kulturellt förutbestämd. För att förstå en människas identitet måste man se hennes ursprung, återskapande och ombildning i både ett historiskt-, samtids- och framtids-perspektiv. För att kunna förtydliga de samspelsfaktorer som identitetsskapande bygger på, får man inte glömma bort element som språk, uppväxtmiljö och religion, eftersom de leder till ett unikt sätt att uttrycka känslor och förnimma världen (Bunar 1998:11).

3.2.3 Annick Sjögren – Tradition

Ursprung, återskapande och ombildning i ett historiskt-, samtids- och framtidsperspektiv kan summeras under ett begrepp, nämligen tradition. Ungdomarna behöver en fast förankring för att kunna bygga sin identitet. Traditionen ger en betryggande anknytning till både historien, samtiden och framtiden. De använder sig av det ärvda, bearbetar det och omvandlar sedan arvet till användbara verktyg i sin egen tillvaro (Sjögren 1991:7). I ett mångkulturellt samhälle och på skolan i Biskopsgården samlas en mängd olika traditioner. Hur gör dessa ungdomar när de möter traditioner från både Sverige, Somalia, Kina, Turkiet, Indien och Chile, för övrigt alla på en gång? Mötena sker varje dag, samtidigt som de ska lära sig matte, engelska, kemi och alla andra ämnen. Hur rotar eleverna sig i tillvaron? Vilka strategier använder de för att förvalta en tradition? Vilken tradition ska de administrera?

Ungdomarna behöver känna sig förankrade för att kunna växa till självständiga individer. Men i en mångkulturell värld kan detta självklara behov vara komplicerat att uppfylla. (Sjögren 1991:7)

Många av barnen i Biskopsgården är födda i Sverige men får från föräldrarna höra historier om ett annat land, ett så kallat hemland. Men vilket är egentligen hemlandet? Här i Sverige lever de segregerat och blir ibland diskriminerade bara för att de inte har ett typiskt svenskt namn. I det så kallade hemlandet, som de kanske åker till på semester, är de inte heller helt accepterade på grund av att de är födda i Sverige. ”Det går bra på sommaren, men inte på riktigt, inte i verkliga livet” (1991:7). En känsla av ”hemlöshet” riskerar att infinna sig. Enligt Sjögren har dessa ungdomar flera olika traditioner att välja mellan. De får följaktligen komponera en egen kompott av kutymer att förhålla sig till. De skapar en artegen ”lokal tradition” och de plagierar element i mångfalden för att bygga en individuell identitet. Här kan Komma Till Tals finnas till hands som ett verktyg eller plattform att stå på i identitetsskapandet och i uppkomsten av en ny lokal tradition såväl som en ny subkultur, Biskopskulturen!

3.2.4 Anthony Giddens – Jaget

Synen på jaget eller *självidentiteten*, har förändrats genom åren, skriver Anthony Giddens i boken *Modernitet och självidentitet* (1997:44). Den ökade mångfalden i samhället och ett större kulturutbud både via media och rent socialt har gjort att jagets spegel är globaliserad i dagens livsvillkor. Vi kan idag ha direkt kontakt med människor över hela världen och Internet är i det perspektivet en fantastisk kommunikationscentral. TV rapporterar händelser med bara ett par timmars fördröjning och vi identifierar oss med människor som medverkar i dokusåpor. Giddens hävdar att denna enorma extension av tidsrummet gör att jaget och samhället är intimt förbundna på global nivå, för första gången i mänsklighetens historia.

Traditionellt har jaget hos individen ärvts från tidigare generationer och överföringen har skett via riter och sedvanor, vilket lett till att förändringarna i identiteten varit nästan utstakade i förväg. Idag fungerar det inte alls så. Giddens skriver att förändringarna i jaget måste utforskas och utformas som en del i en reflexiv process, där personligheten formas i samspel med andra människor. I mångkulturalitetens Sverige kan en viss förvirring uppstå, eftersom

det är många olika typer av sociala kontakter som påverkar. Förändringarna avser alltså både den personliga och den sociala biten.

Giddens skriver att de inom ämnena sociologi och psykologi konstruerade metoderna för självutveckling, har en central roll i dagens identitetsskapande. Giddens gör gällande att formandet av *självet* tenderar att vara mer institutionellt styrt. Den gamla sociala tryggheten i familjen och vännerna suddas ut och vi förlitar oss på att skola, dagis, läkare och psykologer ska hjälpa till med identitetsskapandet. Vi blir mer och mer inbundna och drivna till att reflektera inom oss själva. De institutionellt konstruerade metoderna förbinds sedan med *självets reflexivitet* via olika former av terapi och handledningar. Dessa nymodigheter gör att identitetsskapandet i det *lilla samhället* (familjen) och tryggheten i traditionen bryts ner och ersätts av behandling hos pedagoger och psykologer:

Individen känner sig ensam och vilsen i en värld där han eller hon saknar det psykologiska stöd och den trygghetskänsla som den mer traditionella miljön erbjöd. I terapin får man någon att vända sig till, en sekulariserad variant av bikten. (Giddens 1997:46)

”Vad ska man göra? Hur ska man handla? Vem ska man vara?” Detta är frågor som alla dagens människor står inför. Alla individer svarar också på dessa frågor antingen i form av reella reflektioner i självet rum eller också genom dagliga sociala handlanden (Giddens 1997:89). Att reflektera över sig själv är en viktig beståndsdel i dagens livsfilosofi, det är också en nödvändighet för att kunna utveckla jaget. Det är viktigt för att personen ska få en uppfattning om i vilken riktning livet är på väg. Giddens förlägger relevans vid att utöva självterapi för att förstå vem man är och vad man vill med sitt liv:

Självterapi baseras först och främst på kontinuerliga självobservationer. Varje ögonblick är som Rainwater² undertrycker det, ett »nytt ögonblick» där individen kan fråga: »Vad vill jag själv?» Att leva varje ögonblick reflexivt innebär en förhöjd medvetenhet om tankar, känslor och kroppsfrömmelser. (Giddens 1997:90)

Medvetenheten om nuet är ingalunda en fördjupning av det man upplever just nu, utan en förutsättning för att planera framtiden skriver Giddens (1997:91). Självbiografin är en mognadsprocess som är nödvändig för utveckling av självbilden. Giddens framhäver Rainwaters rekommendationer om att föra dagbok som ett led i utvecklingen av jaget. I dagboken kan personen vara fullständigt ärlig i sina reflektioner (förutsatt att ingen annan läser det) och när individen går tillbaka, kan vederbörande dra lärdom av sina tidigare erfarenheter och samtidigt göra upp målsättningar, för en sammanhängande förkovran i sitt jag. (Giddens 1997:91)

En annan viktig del av självbiografin är att bli kvitt sitt förflutna. För att komma vidare i livet måste man bearbeta och släppa sin historia, inte glömma utan komma över. Om man hela tiden låter det förflutna inverka på de val man gör får man inte chansen att leva i nuet. Det är heller inte bra att konstant leva i framtiden. Att hela tiden tänka: ”Vad kul det ska bli nästa helg när vi ska göra det och det” eller ”När jag blir stor ska jag bli...”. Dessa tankesätt gör att man glömmar bort att uppleva nuet och det kan resultera i att man gör om samma misstag flera gånger, vilket kan leda till både fysisk och psykisk ohälsa. En bra balans mellan att vara medveten om men inte styrd av sitt förflutna, med tydliga planer för framtiden och att leva ”varje ögonblick reflexivt” (1997:90), är att rekommendera för en god självbild och ett gott självförtroende:

---

² Janette Rainwater har skrivit en bok om hur man bedriver terapi på sig själv (*Self Therapy*. London, Crucible, 1989). Giddens tar sin utgångspunkt i hennes studier.

»Att bli chef över sitt liv» innebär risker eftersom man tvingas konfronteras med många olika möjligheter. Individen måste förbereda sig på att mer eller mindre totalt bryta med det förflutna om så krävs, och att fundera över nya handlingsinriktningar som inte automatiskt följer etablerade vanor. (Giddens 1997:92)

Giddens menar att tryggheten i gamla vanor är bräcklig och när som helst kan dessa invanda mönster hindra individen från att ta de nödvändiga stegen i sin personliga utveckling. I förlängningen hindrar dessa gamla hjulspår personen från att lära sig nya saker och individens potentiella utvecklingsmöjligheter hämmas.

Detta kan man se hos ungdomarna i Biskopsgården. I ett samtal med en av eleverna i 9:an diskuterades vilket gymnasium som var intressant. Hon hade varit på besök på Donner-gymnasiet i Göteborg och fått en mycket positiv bild av skolan. Då Dahlström frågade om hon inte skulle söka dit svarade hon nekande. Det hör till saken att hon är mycket musikalisk och skulle passa in där, men hon hade redan försatt sig i en position där hon resonerade som att hon aldrig skulle kunna gå där för att det krävs höga betyg och att hennes musikalitet inte är tillräcklig. Dahlströms tolkning är att hon inte hade visualiserat sig själv i den omvärlden, troligtvis på grund av skolmiljön hon befinner sig i där eleverna generellt ser sig som segregerade från den typen av läroanstalter, alltså signifikativa högstatus/societetsskolor.

En tolkning av detta är att elevens potentiella utveckling hämmas av hennes syn på sig själv. Självterapi skulle kunna hjälpa henne att utveckla de tankebanor som styr henne idag. Vilka möjligheter till reflexivt levnadssätt finns för eleven i fråga? Vet hon att hon bör bedriva självterapi för att utveckla sin identitet? Komma Till Tals kan vara den pedagogiska institution där hon får chansen att bedriva den självterapi som överensstämmer med de sätt att bygga sin identitet som Giddens skriver om. Hon får vara kreativ och delaktig i undervisningen. Hon utvecklar sin syn på sig själv genom nya sätt att lära. I de olika kulturella formuleringarna finner hon annorlunda och nya sätt att uttrycka sig samt att hon får en större förståelse för andras sätt att kommunicera. Hon får en klarare bild av sina intressen (*preferens*) och i samspel med läraren får hon verktyg och *färdigheter* för att kunna *interpretera* sin *preferens*, vilket sammanstämmer med Ericssons teori om *musik-verksamhetens offentliga rum* (Ericsson 2001:63–73).

Enligt Giddens sker mycket av identitetsskapandet idag i form av *självets reflexivitet* och genom att individer frågar sig saker som: Vad vill jag? Vad kan jag? och Vem är jag? Historiskt sett har svaren på dessa frågor framkommit som frukterna av religion, uppväxtmiljö, social status och traditioner. I många kulturer runt om i världen kanske dessa gamla metoder för identitetsskapande lever kvar. I västvärlden idag förutsätts individerna själva hitta svaren på dessa frågor och som tonåring kan det vara extra svårt på grund av att de inte vet hur de ska göra. På en mångkulturell skola, som den i Biskopsgården, kan det vara svårare än vanligt eftersom det är många olika traditioner som möts.

Komma Till Tals försöker hjälpa eleverna i Biskopsgården att svara på frågorna: Vad vill jag? Vad kan jag? och Vem är jag? Projektet träder fram inför offentligheten som den pedagogiska institution som enligt Giddens ersätter det *lilla samhället* och de *gamla traditionerna*. Den pedagogiska tanken inom projektet är att ta till vara på elevernas intressen och att de autonomt kommer fram till svaren på dessa frågor. Samtidigt kan man fundera på om det verkligen är bra att integrera ungdomarnas intressen (elevens *redan kända*) i undervisningen. Finns det någon kritik mot att institutionalisera identitetsskapande?

3.3 Institutionellt identitetsarbete – den kritiska traditionen

Det finns ett flertal teoretiker som ställer sig kritiska till tillämpning av elevens intressen inom skolundervisningen. Inledningsvis kommer tre företrädare för den kritiska traditionen att presenteras: Thomas Ziehe, Herbert Stubenrauch och Johan Fornäs.

Den kritiska traditionens teorier har problematiserats och vidareutvecklats i Claes Ericssons artikel ”Skolans musikverksamhet som offentligt rum” (Ericsson 2001). I artikeln ställer Ericsson Ziehes teori om skolan som *offentligt rum*, i relation till sina egna empiriska studier i ämnet. Tre utvalda observationer, utförda av Jakobsson och Dahlström, kommer sedan att analyseras med utgångspunkt från Ziehes, Stubenrauchs, Fornäs och Ericssons teorier.

3.3.1 Thomas Ziehe – Det offentliga rummet

Den tyske teoretikern Thomas Ziehe är verksam vid Universitetet i Frankfurt. Det var först genom hans doktorsavhandling om ungdomskulturen: *Pubertät und Narzissismus. Sind Jugendliche entpolitisiert?* (Ziehe 1974) som hans arbete blev uppmärksammat i de nordiska länderna. (Ziehe 1989)

Ziehe hävdar att skolan med tiden har blivit allt mer anonym, människofientlig och abstrakt. Han menar att skolan tidigare haft en tydligare auktoritativ och rituell funktion, där skolan hade en viktigare funktion i barnets liv och uppväxt. Enligt Ziehe har lärarrollen blivit *förtingligad*:

Lärarrollen förtingligas visserligen – läraren är en administratör och han skall motivera sina ämbetshandlingar gällande regler och förordningar (redan examinationen påminner om en förvaltningsjuridisk rättsprocess). Men samtidigt måste läraren utföra sina arbetsuppgifter individuellt och lägga ner sin ”personlighet” i detta, utan att som förr kunna stödja sig på en traditionell ämbetsauktoritet (och i motsvarande mån ökar hans mottaglighet för psykosomatiska sjukdomar och depressioner). (Ziehe 1989:72)

Trots detta är Ziehe kritisk till den moderna alternativ- och reformpedagogiken. Han är negativt inställd till att skolan tar tillvara på elevens lust och försöker integrera skolbarnets intressen i undervisningen. Han tycker att undervisning bör riktas mot elevernas *icke redan kända* (Ericsson 2001:66) och påpekar att följderna annars kan bli att eleven undviker nya utmaningar. Eleven vill få självbekräftelse, vilket erhålls genom det ”redan kända”. Ziehe strävar istället mot att skolan ska skapa ett *offentligt rum*. Enligt Ziehe är det *offentliga rummet* en plats inom en institution där eleven och läraren möts. Mötet sker när elev och lärare delar ett gemensamt intresse, enligt Ziehe exponeras inte ”hela människan” i det *offentliga rummet*. Detta möte sker via det Ziehe kallar *intensitet*, som är motsatsen till Ziehes begrepp *närhet* (intimacy). Ziehe definierar begreppet *närhet*:

Den bärande idén i konceptet ”närhet” är önskvärdheten av att öppna sig för varandra, ge inblickar i ens inre liv, visa autentiska känslor, dela ett emotionellt engagemang o s v. I den mån man eftersträvar att *upphäva gränser*, kan vi tala om ett behov av *psykisk intimisering*. Tendensen i konceptet ”närhet” är att vilja att *hela personligheten* kommer till uttryck, eller åtminstone att emotionella och identitetsskapande upplevelser *utbreddes horisontellt* (Ziehe 1989:74).

Ziehe finner att det är för mycket *närhet* (intimitet) inom undervisningen i skolan, mellan lärare och elev. Slutresultatet blir en förlust av elevens integritet och identitet. Ziehe förespråkar istället *intensitet*. Han definierar begreppet *intensitet*:

Motbilden till konceptet "närhet" och dess problematiska konsekvenser vill jag beteckna som konceptet "intensitet". Härvidlag handlar det inte om att rätt och slätt upphäva gränser, utan om att lekfullt kringgå dem. Jag eftersträvar inte en psykisk intimisering utan en gemensam erfarenhet i en *given situation*. Jag vill inte möta hela den andres personlighet utan hans *momentana personlighet*. Jag strävar inte efter att upplevelser av likhet skall utbredas horisontellt, utan i stället *punktuella fördjupningar*, kort sagt: intensitet (Ziehe 1989:76).

Vår tolkning av Ziehes begrepp *offentligt rum*, är att undervisningen i skolan inte ska ta vara på elevens personliga intressen. Ett personligt intresse står i direkt relation till *det redan kända* och till elevens identitet och självbild. Om läraren integrerar elevens intressen och identitet i undervisningen, skapas en *intimitet* mellan elev och lärare. Ericsson skriver:

In Ziehe's terms, one could say that keeping rock music out of school is an *objectification* and to unreserved accept it would be to evoke *intimacy* (Ericsson 2001:73).

Ziehe's resonemang kan tolkas som att skolundervisningen inte ska förmedla kunskaper som eleven kan få genom *det levda livet* eller genom andra intresseorganisationer (Ericsson 2001:66). Detta tyder på att Ziehe tycker att elevens identitet och intressen inte ska påverka hur undervisningen i skolan bedrivs. För att skapa ett *offentligt rum* utan *närhet* i skolan, måste mötet enligt Ziehe vara:

1. Punktuellt
2. När elev och lärare delar ett gemensamt intresse
3. När intensitet skapas
4. Med avsaknad av närhet

I ett *offentligt rum* möts inte hela människan, utan interaktionen sker endast under punktuell *intensitet*. Men Ziehe påpekar att *intensitet* kan höra till en socialitet som inte ännu existerar i skolan:

Konceptet "intensitet" skulle enligt min mening kunna antyda en annan, ännu icke existerande socialitet i skolan. I skolan såsom ett offentligt rum möter elever och lärare varandra i ett fält av *social inscenering*. De vill inte möta varandra som hela människor (något sådant förekommer bara i kärlek). Just därför kan punktuella intensiteter uppstå. Den som är befriad från jakten på äkthet behöver inte lägga ner hela sin energi på att borga för en närhet, som när den visat sig ogenomförbar av institutionella eller psykiska skäl leder till besvikelser depressioner och aggressiva motreaktioner. Jag har definitivt intrycket av att intensitet på senare tid har blivit viktigare än närhet för eleverna, vilka fruktar påträngdhet och sympati-utpressning (Ziehe 1989:79).

Dahlström och Jakobsson gör gällande att det inom exempelvis tandläkaryrket går att se hur ett *offentligt rum* har formats. Hos tandläkaren sker mötet mellan läkare och patient endast punktuellt, båda parterna delar ett gemensamt intresse t ex: laga ett hål. Mötet sker utan *närhet* vilket skapar *intensitet*. Detta gör att tandläkaryrket vidmakthåller sin auktoritet och professionalism. Det diskuteras ofta om läraryrkets professionalism i lärarutbildningen idag. Här uppstår ett tydligt problem, skolan är en del av samhället och större delen av människans sociala utveckling sker där. Enligt Ziehe måste skolan fungera som ett *offentligt rum* för att undervisningen ska präglas av *intensitet* istället för *intimitet*. Vi påstår att ingen går till tandläkaren för att lära sig vara empatisk och för att förstå hur vi ska bemöta andra människor. Skolan är en form av uppfostringsanstalt där man lär sig vara människa. Dessa kunskaper får man inte genom frånvaro av *intimitet* utan snarare i interaktion med andra

människor. Därför hävdar vi att det finns en risk att läraryrket aldrig kan bli professionellt i samma bemärkelse som tandläkaryrket.

Ziehe skriver om den kulturella friställningsprocess som har uppstått i samhället under de senaste årtiondena. Han åsyftar att ungdomar idag är friställda från traditionen. Friställningen från traditionen kan vara en berikande upplevelse, men även förvirrande. Med *kulturell friställning* menar Ziehe att ungdomars liv idag inte i samma utsträckning är uttänkt i förväg av samhället. Detta innefattar även individens tankar och föreställningar om sig själv och sin identitet. ”Genom denna friställning låter sig identiteten utprovas, ändras, stiliseras och dras tillbaka” (Ziehe 1994:157–158). Han anser att ungdomarna före 1960-talet inte konstruerade sin identitet på samma sätt som i postmodern tid, utan att identitet var något som ”ärvdes” genom samhällets normer. Efter den kulturella frigörelsen ligger ansvaret på individen att själv upptäcka en identitet. (Jmf. Giddens ovan)

Samtidigt kan detta vara ett problem. Medias påverkan på identitetsskapande i modern tid kan inte överskattas. Dagligen påverkas och influeras individen av det massiva mediautbud som ”säljer” identiteter. Detta identitetsarbete kan ske synligt genom att individen återspeglar sin identitet i en specifik klädkod som finns representerade inom diverse musikkulturer t ex punk, hip-hop, synt och hårdrock. Genom att klä sig inom en subkulturell kontext försöker individen förmedla en image. Detta sker genom att individen tillämpar en viss jargong med klädstil, smink och musiksmak. I boken *Ungdomskultur: Identitet och motstånd* skriver Fornäs, Lindberg och Sernhede:

Stilen fyller flera funktioner. Den anger vilken grupp man tillhör, den skiljer gruppen från mainstreamkulturen och den skänker medlemmarna en identitet som gör det möjligt att överskrida en klasstillhörighet (Fornäs, Lindberg, Sernhede 1994:17).

Vanligt är att identitetsarbetet inte återspeglas i klädstil, jargong, smink m.m. utan att identitetsarbetet är mer subtilt och ”osynligt”, Ziehe skriver:

Jag har tidigare använt det förfärliga uttrycket ”identitetsarbete”. Med det menar jag att också dessa utforskanden och utprovanden är en form av (närmast osynligt) arbete. Ett sådant identitetsarbete är ansträngande och det är också fyllt av kriser. Det är att arbete efter en egen plan utan att gripa tillbaka på ett tidigare traditionellt utbud” (Ziehe 1994:158).

Ziehe menar att den kulturella frigörelsen kan skapa en osäkerhetsprocess hos ungdomarna. Skolan som examensarbetet behandlar är otroligt mångkulturell. Här finns ungdomar från hela 35 länder. Flertalet ungdomar har flytt från krig och förtryck i sitt hemland och många av eleverna har bott i Sverige bara några år. I Sverige möts de av en helt ny kultur, ett främmande språk, nya normer och en skola vars struktur är byggd på andra vetenskapliga teorier i förhållande till skolorna i deras hemländer. Eleven bor oftast med sina föräldrar i en liten lägenhet i en orolig förort, föräldrar kan vara arbetslösa och det råder en ovisshet om familjens uppehållstillstånd. Samtidigt råder det i samhället en kulturell frigörelse från den gamla kulturens traditioner. Allt detta kan skapa en osäkerhetsprocess hos individen, Ziehe fortsätter:

Men allt oftare finns det också människor i andra livsfaser än subkulturernas som drabbas av denna osäkerhetsprocess. Hur är det med dem som skilt sig, som lever ensamma, som lever ensamma med sina barn? Hur är det med dem som är sjuka? Hur är det med dem som från ena dagen till den andra förlorar sitt arbete? Också de måste på samma sätt börja från början med sitt ”identitetsarbete”. Därvid visar sig hos dem former av psykiskt lidande som till sin art eventuellt kvalitativt kan jämföras med dem som finns hos en del av ungdomen (Ziehe 1994:185).

Frågan är om Ziehes teori om skolan som *offentligt rum* kan tillämpas i skolan på Hisingen, som detta examensarbete behandlar. Är det verkligen skadligt att ta in elevens intressen (*det redan kända*) i skolans undervisning? Skulle det verkligen vara skadligt att undervisa eleverna i rockmusik, foto och manga?

3.3.2 Herbert Stubenrauch Den *vanliga* och *ovanliga* lärprocessen

Ziehes teorier om *det icke redan kända* och *det redan kända* kan tydligt relateras till Herbert Stubenrauch tankar om den *vanliga* och *ovanliga* lärprocessen. Den *vanliga* lärprocessen sker i skolan och innefattar reproduktion av gamla kunskaper och fostran till en systemaffirmativ inställning (Ericsson 2001:67). Gränsöverskridande drag går under benämningen *ovanliga* lärprocessen. I den *ovanliga* lärprocessen sker ett identitetsarbete, som enligt Ericssons tolkning av Stubenrauch, icke är förenlig med skolans värdegrund:

Genom detta kan aldrig de *vanliga* och de *ovanliga* lärprocesserna mötas och skolan är alltså dömd att tjäna systemet och kan då sägas utgöra ett av rummen i elevernas livsvärld, medan kamratkretsen, där *ovanliga* lärprocesser kan utvecklas, är ett annat (Ericsson 2001:68).

Frågan är om projektet Komma Till Tals, kan uppfattas som ett offentligt rum, där den *vanliga* och *ovanliga* lärprocessen möts?

Ericsson påpekar att musikämnet är det ämne som påverkas starkast av elevens egen *preferens*. Han menar att elevernas kunskaper om ämnet kan jämföras med lärarens kunskaper i viss utsträckning. Elevernas intressen för en enskild musikgenre, speglar ofta en stor del av deras identitet. Lärarens kunskaper om en musikalisk subkultur kan vara betydligt mer omfattande än musiklärarens. Detta skiljer sig från de flesta ämnena inom skolan:

Musik ingår i ungdomarnas vardag och de har åsikter om musik, som är färgade av olika omständigheter. Dessa åsikter bär de med sig i klassrummet. Ofta är det fråga om den personliga identiteten delvis bärs upp av vilken musik de lyssnar på. Musik är med andra ord ett område där den personliga integriteten lätt kan utsättas för påfrestningar. Eleverna har ofta redan en väl utvecklad musiksmak när de kommer till klassrummet och det kan förmodas att det hos många av dem finns en motvilja mot att vuxna människor petar för mycket i den (Ericsson 2001:68–69).

Skulle det inte vara av fördel att integrera elevens intressen för en viss genre i undervisning? Skulle inte undervisningen i skolan bli en syntes av den *vanliga* och *ovanliga* lärprocessen om elevens fallenheter införlivas i institutionella former? En elev som lyssnar på hårdrock, har långt hår och klär sig i skinnjacka med nitar och tygmärken, identifierar sig med de genrebundna attributen. Elevens intressen skulle då få en möjlighet att under strukturerade former utforskas. Skulle inte detta istället stärka elevens självbild? Detta för oss till en svensk kulturanalytiker, som likt Ziehe och Stubenrauch är kritisk mot att elevens fritidsintresse beblandas med skolundervisningen.

3.3.3 Johan Fornäs – Den "egna" musiken

Ziehes teorier om skolan som ett *offentligt rum*, har influerat även andra tänkare. Det var under 1980-talet som den svenska kulturanalytikern Johan Fornäs började varna för skolans integrering av rockmusiken i skolundervisningen. Fornäs ansåg att rockmusiken var en motkultur och att denna uttrycksform inte stämde med skolans värdegrund. Fornäs bedömde att om rockmusiken institutionellt koloniserades, skulle rockmusiken tappa sitt *väsen*. Ungdomarna skulle därav söka sig till allt extremare uttrycksformer.

Fornäs anser att elevens utveckling är uppbyggd av tre olika sfärer, varje sfär är viktig för elevens utveckling och identitet (Ericsson 2001:68). De tre sfärerna är:

1. Familjen
2. Skolan
3. Fritiden

Detta sammanstämmer med Ziehes tankar om att skolan måste skapa ett *offentligt rum*, där elevens identitetsarbete får skilda forum. Familjen och fritiden representerar *det redan kända* och skolan *det icke redan kända*. Fornäs kritiserar att pop- och rockmusik undervisas i skolan. Han anser att dessa musikgenrer har ett pedagogiseringsproblem. Enligt Ericssons tolkning av Fornäs tar rockmusiken avstånd mot det etablerade och är en reaktion mot samhällssystemet:

Poängen med viss rockmusik är ju att utgöra en motpol mot etablissemangen och en integrering skulle då innebära att ungdomarna fick söka sig till nya extremare musikformer (Ericsson 2001:69).

Enligt Fornäs ska karaktäristiska aspekter vara besvärliga att utveckla när skolan integrerar elevens specifika intresse. Fornäs listar fyra punkter som är svåra att uppnå vid undervisning i elevens "egen musik":

1. Autonomi
2. Njutning
3. Självutvidgning
4. Gruppgemenskap

Enligt Fornäs bör rock- och popmusik inte undervisas inom institutionella former. Fornäs anser att skolans försök till att integrera elevens personliga intressen, för t ex hårdrock, i musikundervisningen, skulle förstöra istället för att hjälpa eleven i identitetsarbetet. Att undervisa rockmusik i institutionella former skulle få rocken att tappa sitt *väsen*. Rocken som, från elevens synpunkt, stod för en reaktion mot etablissemangen och skolans värdegrund, skulle då avväpnas. Lärningen skulle enligt Fornäs överge sitt intresse för rockmusiken och söka sig till alltmer extrema uttrycksformer. (Ericsson 2001:63)

Liknande kritiska tankar om att integrera populärmusik i musikundervisning går att finna i Ericssons presentation av kulturanalytikern Fredric Jamesons arbete (ibid). Enligt Ericsson påpekar Jameson att om systemet (i detta fall skolan) integrerar motkulturerna med välvilja, förlorar motkulturen sin kraft och sammanförs med systemet. Jakobsson hävdar att detta fenomen tydligt går att förnimma i modern tid, där hip-hopen som till en början var en underground-kultur, assimilerats in i systemet. Artister som Eminem och Jay-Z hörde i början till subkulturen i det amerikanska samhället. De anpassade sig till musikindustrins krav och förlorade därigenom sin kraft som en motkulturell uttrycksform. Detta hände även med gangsterrappen på 90-talet. Gangsterrappens grova texter om droger, kriminalitet och mord tappade snart sitt grepp som motkultur genom att den blev accepterad av MTV, som gjorde att den blev en del av systemet, påstår Jakobsson.

I ljuset av Fornäs och Jameson, kan skolans välvilja att tillämpa hip-hopen och rockmusiken i musikundervisningen, ses som ett försök från system att avväpna motkulturens kraft. Frågan är om Komma Till Tals skapar ett *offentligt rum* där den *vanliga* och *ovanliga* lärprocessen möts. Är det möjligt att, som lärare, ta tillvara på elevernas intressen och anamma det inom skolans verksamhet, utan att eleven känner att läraren "petar för mycket" i identitetsskapandet?

3.3.4 Claes Ericsson– Musikverksamhetens offentliga rum

Den svenska pedagogen och forskaren Claes Ericsson har vidareutvecklat Ziehes teori om skolan som ett *offentligt rum*. Ericsson utförde en empirisk fältstudie under 1997–2000, där han reflekterade och problematiserade Ziehes teori om skolan som offentligt rum, i relation till musikundervisning. I artikeln ”Skolans musikverksamhet som offentligt rum” (Ericsson 2001:70), behandlar Ericsson frågan och möjligheten att upprätta ett offentligt rum inom musikundervisningen. I artikeln tolkar han Ziehes begrepp offentligt rum, i ljuset av sin empiriska undersökning. Ericsson vidareutvecklar sedan begreppet i förhållande till Fornäs teorier och tankar om att musikundervisning i skolan inte ska införliva elevens personliga intresse för en genre. Ericssons undersökning utgjordes av sju gruppsamtal, där varje grupp bestod av 4–8 individer.

I sin undersökning identifierade han fyra begrepp:

1. Preferens
2. Interpretation
3. Färdighet
4. Miljö

Ericsson sammankopplar begreppen *preferens* och *interpretation* med Ziehes två begrepp *intimisering* och *förtingligande* (Ericsson 2001:70). Ericsson menar att distansen mellan elev och lärare upphör, om läraren ger upp sin identitet i musikundervisningen. När detta inte sker blir distansen mellan läraren och eleven för stor och ”en ovälkommen styrning inom de känsliga områdena preferens och interpretation gör sig gällande” (Ericsson 2001:70). Vår tolkning är att om lärarens undervisning kommer in på elevens *preferens* och *interpretation*, blir mötet för *intimt* (intimacy, Ericsson översätter till begreppet *närhet*), istället för *intensitet* som enligt Ziehe är grundläggande för det *offentliga rummet*. Om begreppen *preferens* och *interpretation*, skriver Ericsson:

Av dessa framstod de två första som så belastade med integritetsproblematik att musikundervisningen i skolan enligt ungdomarna borde undvika ett alltför närgånget närmande till frågor som hade med musiksmak och musikaliskt uttryck att göra (Ericsson 2001:70).

Begreppet *Färdighet*, är relaterad till hantverket. Inom musikämnet inbegriper begreppet *färdigheter*: notläsning, tekniska färdigheter på instrument (instrumentkunskap), gehör, rytmkänsla m.m. I bildämnet innefattas *färdigheter* av: penselteknik, färglära, perspektivkunskap m.m.

Ericssons begrepp *miljö*, involverar undervisningslokalen. Hans undersökning visar att eleverna har en mer öppen inställning till begreppen *färdighet* och *miljö*:

Att lära sig spela ett instrument under en lärares överinseende uppfattades på intet sätt som integritetskränkande, utan sågs tvärtom som ett effektivt sätt att öka förmågan till personlig musikaliskt uttryck (Ericsson 2001:70).

Enligt Ericssons empiriska undersökning urskiljde eleverna inte något problem med att undervisningsmiljön var institutionellt styrd, vare sig det gällde musikundervisningen i skolan eller annan institutionellt styrd verksamhet på elevens fritid. Ericsson hävdar att eleverna uppfattade denna styrning som positiv och enligt skolbarnen försörjde institutionen dem med speltillfällen och replokal att öva i. Ericsson studie pekar på att det finns en möjlighet att frambringa *musikverksamhetens offentliga rum*, genom att undvika fokusering på musikens värdeladdning:

En *intensitet* mellan lärare/institution och elev kan då utvecklas punktuellt, genom att läraren och institutionen tillhandahåller redskap för musikaliskt uttryck samt en miljö att uttryck sig i (Ericsson 2001:70).

I Ericssons artikel går det att finna en eventuell lösning som överbrygger Ziehes och Fornäs kritik. Detta skulle ske genom att läraren undervisar i enlighet med elevens intressen, men att undervisningen fokuserar på *färdighet* och *miljö*, istället för *preferens* och *interpretation*.

Genom att skapa ett *offentligt rum* i musikundervisningen, skulle det finnas en möjlighet att den *vanliga* och *ovanliga* lärprocessen att mötas i institutionella former. Detta skulle vara till fördel för skolan och eleven. Tillvägagångssättet skulle kunna tillämpas i andra ämnen som t ex: bild, träslöjd m.m.

4 Observation

Här nedan följer tre observationer som skedde under fältstudierna i vårt examensarbete. Observationerna kommer att ligga till grund för en analys, där Komma Till Tals verksamhet och undervisningsmiljö diskuteras i relation till Ziehes, Ericssons, Fornäs och Stubenrauchs tankar och teorier. Observationerna exemplifierar tre undervisningssituationer där begrepps-uppfattningen gällande *preferens*, *interpretation*, *färdighet* och *miljö* skiljer sig åt, beroende på ämnenas skiftande natur. Alla namnen är fingerade.

4.1 Musiklektion

En av studiecirkelarna inom Komma Till Tals är en rockgrupp. Rockgruppen består av fem elever från årskurs nio. Under observationen arbetade de med att repetera Lisa Miskovskys låt "Driving one of your cars", inför en uppspelning vid projektets stora tilldragelse "Hot Stuff" den 9 december 2006. Hot Stuff var projektets första evenemang, där eleverna fick göra sitt första offentliga framträdande inom Komma Till Tals.

När Jakobsson kommer in i klassrummet är flertalet av eleverna redan där. De har börjat ta fram instrumenten och några av adepterna har redan börjat spela och trumma på sina respektive instrument. Ljudnivån är ganska hög när Jakobsson stiger in. Han presenterar sig och förklarar varför han är där, de hälsar. Det är fem elever i klassrummet och en lärare. Karin spelar elgitarr och sjunger, Lisa spelar elbas, Hasan spelar elgitarr, Erik spelar trummor och Louise sjunger. Både Karin, Lisa och Hasan har för dagen tagit på sig gula munkjackor och de skojar om att de har samma kläder. Atmosfären i klassrummet är avspänd och positiv.

Läraren ber Lisa och Karin att stämma sina instrument. Läraren säger till gitarristen att hon bör stämma sin gitarr efter basen. Lisa slår an den tjockaste strängen på elbasen (E-strängen) och en mörk ton vibrerar kraftfullt i rummet. Karin börjar skruva på stämknappen som hör till den tjocka strängen på elgitarren. Hon skruvar och lyssnar. Till en början skruvar hon lite för mycket och tonhöjden på strängen blir för hög. Alla i klassrummet är tysta och väntar medan Karin stämmer sin gitarr. Karin ser fokuserad ut medan hon stämmer. Karin lyssnar och skruvar igen och lyckas finna tonen, tonen blir nu densamma som på elbasen. Lisa spelar på den näst tjockaste strängen (A-strängen) och Karin försöker stämma motsvarande, vilket hon lyckas med. Detta pågår tills alla strängarna är stämda. Samtidigt står läraren bredvid, iakttar situationen och låter eleverna själva stämma sina instrument. När alla eleverna stämt sina instrument går läraren igenom texten med sångerskorna. Hasan, som spelar elgitarr, har skruvat ner volymen och improviserar fram olika melodier. Han tittar nyfiket ner på gitarren

och utforskar och lyssnar om tonerna låter bra i förhållande till varandra. När läraren är klar med sångerskorna, börjar gruppen repa låten.

Stämningen i klassrummet är livlig och alla är glada, trots att de vid flera tillfällen tappar bort sig i låten och får börja om från början. Läraren säger åt eleverna att de måste hitta ett sätt att meddela varandra när låten ska börja. Hasan säger att han kan slå an låten med näsan, alla skrattar.

När lektionen är slut, sitter gitarristen kvar och spelar. Några elever som stått utanför och lyssnat kommer in. Läraren hälsar på de nykomna eleverna som går fram och börjar testa de olika instrumenten. Läraren observerar. Eleverna som nyss kommit in i klassrummet testar att spela de olika instrumenten på hög volym samtidigt som de turas om och byter instrument emellan varandra. Eleven som spelar på gitarren börjar spela ett gitarriff, som han lärt sig på en tidigare musiklektion med samma lärare. De undrar om de kan köra den låten, som de tidigare spelat med läraren på en musiklektion, Lenny Kravitz "Fly away". Läraren tar sångmikrofonen, räknar in, och gruppen börjar spela. De avbryter några gånger i låten och byter instrument. Eleverna turas om att sjunga, spela trummor, gitarr och bas utan att läraren behöver säga till dem. Efter en stund ringer det i lärarens mobiltelefon och han går ut ur klassrummet för att ta det. En kille går och sätter sig bakom trumsetet och försöker spela trumkompet till låten men lyckas inte, han frågar:

"Hur går trummorna?"

"Vänta, jag kan visa, jag kan." (Killen som spelar gitarr går fram till trumsetet och tar trumstockarna, han spelar sedan trumkompet, den andra eleven verkar förstå.)

"Så här gör du."

"Okej, få testa nu." (Den andra killen tar tillbaka trumstockarna, testar och lyckas nu sätta trumkompet.)

Musikläraren kommer sedan in igen och säger till Jakobsson att lektionen är slut och att de kan gå ut och samtala.

4.2 Mangalektion

Läraren låser upp dörren till bildsalen, vi och tre elever går in i klassrummet. Tre killar som stått utanför och väntat snabbar sig in och sätter sig ner i de främre bänkraderna. Vi presenterar oss och de börjar sedan arbeta. Läraren frågar om alla har lämnat in sina självporträtt. Eleverna går fram och lämnar sina teckningar på katedern. De går sedan och sätter sig. Några tjejer kommer in i klassrummet, de är lite sena. De fnittrar och pratar med varandra. Killarna som redan satt i klassrummet tar ingen notis om dem, utan fortsätter att arbeta. Läraren säger till tjejerna att börja rita.

Ungdomarna i klassrummet är nu i blandade åldrar från årskurs fem till årskurs åtta. Lärningarna får själva bestämma vad de ska rita och ställa ut, när det är dags för visning den 9:e december. Vi går runt och tittar på de olika motiven och alla eleverna tecknar med sin egen mangastil. Under lektionen hjälper eleverna varandra:

"Hur ritar man såna där bakgrund?"

"Killöron?"

"Ja, ska håret va framför öronen?"

"Ja, du gör så här."

Eleven tar en penna och visar den andra eleven hur man ritar "killöron". Läraren är vid katedern och analyserar de olika illustrationerna som eleverna har tecknat. Ibland ber eleverna om hjälp:

”Var finns den där pennan man fyller i med?”
”Vilken penna?”
”Den som är tjock och så där smal.”
”Här! Läraren ger eleven pennan.”
”Tack.”

Under lektionen ger inte läraren några som helst direktiv om hur de ska rita, eleverna har fria händer att utforska.

4.3 Fotolektion

I klassrummet är det en lärare och sex stycken elever från årskurs fem. När vi kommer in i klassrummet är eleverna väldigt glada och skojar med varandra. De turas om att få hålla i kamerorna, de tittar i linsen och skrattar. Läraren berättar för eleverna att de idag ska gå ut eller vara i skolan och fotografera. Läraren visar därefter eleverna olika vinklar och möjligheter som det går att hålla kameran på. Läraren förklarar att beroende på vilken vinkel kameran hålls i, får kortet olika perspektiv. Eleverna lyssnar nyfiket. De får sedan under lärarens översikt möjlighet att testa hennes instruktioner. Läraren står bredvid och observerar och instruerar, samtidigt som eleverna på egen hand testat kamerans funktioner. De får sedan i uppgift av läraren att gå ut i naturen utanför skolan eller att gå runt i skolan och fotografera olika vinklar.

Ute regnar det kraftigt och alla eleverna väljer därför att stanna inne i skolan för att plåta. Vi följer med när två skolbarn går omkring inne i skolan och fotograferar. När vi kommer tillbaka till klassrummet laddar eleverna in bilderna i datorn. Sara har knäppt ett kort på en plansch, föreställande en person som någon ritat skägg och mustasch på med en blyertspenna. Sara har just lagt in bilderna i datorn och sitter och tittar på en av dem i fotoprogrammet Adobe Photoshop. Det går att ändra färger, storlek och skärpa m.m. Sara mumlar lite medan hon försöker att hitta i menyerna. Sara vill ändra färgnyansen på bilden men verkar inte veta hur. Hon ropar på hjälp, men läraren är upptagen med att hjälpa en annan elev.

Sara tittar tillbaka på dataskärmen och börja studera de olika kommandona. Efter ett tag börjar hon även testa menyernas olika funktioner och verktygens egenskaper. Hon trycker och testat de olika knapparna och plötsligt blir ansiktet på kortet blått. Sara skrattar till. Hon ändrar sedan bilden igen, denna gång blir bilden istället helt grön. Sara testat en annan knapp och bilden ändras till en vit färg, sedan gör hon bilden blå igen. Hon ropar på läraren och frågar hur hon kommer tillbaka till ursprungsbilden. Läraren går fram till henne och ber henne trycka på en knapp som heter *Cancel*, vilket eleven gör. Sara börjar sedan testa att byta färger på ansiktet på kortet ännu en gång, men tröttnar efter en stund och trycker på *Cancel*-knappen och bilden blir återställd.

Sara tar sedan fram penselverktyget och målar en ljusgrön prick på ansiktets högra näsborre. Hon försöker göra samma gröna prick på den vänstra näsborren, men datorn markerar då ett större fält. Hon försöker igen, men datorn markerar ett ännu större fält. Sara tittar ivrigt efter läraren och mumlar hennes namn, men läraren har gått för att hjälpa några med kamerorna utanför klassrummet. Eleven verkar lite orolig, för hon vet inte hur hon ska gå tillväga för att rita en ljusgrön prick in den vänstra näsborren. Då börjar Sara undersöka de olika funktionerna i programmet igen. Hon tittar nyfiket i de olika menyerna och hittar den korrekta knappen efter en stunds sökande. Sara ritar en ljusgrön prick i vänstra näsborren. Jag säger: ”Vad fint det blev!” Sara ler som en sol och nickar instämmande.

5 Analys

5.1 Skolan som offentligt rum

Ziehe, Stubenrauch och Fornäs ställer sig, som vi tidigare påpekat, påtagligt kritiska till att integrera elevens intressen i skolans undervisning. I Ziehes teori om skolan som ett *offentligt rum*, klarlägger han att mötet i det *offentliga rummet* sker när elever och lärare delar ett gemensamt *intresse* och när *intensitet* skapas. Samtidigt är Ziehe tydlig med att *intresse* i denna mening, inte är desamma som elevens *redan kända*. Även i Fornäs forskning går det att utläsa en kritik mot skolans integrering av elevens intressen i undervisningen, en kritik som pekar på att anpassning gör mer skada än nytta för elevens identitetsarbete. Trots denna kritik är Komma Till Tals vision att vara en plattform där eleven ska kunna forma en identitet via sina intressen. Komma Till Tals tar tillvara på elevens *redan kända* och sammansmälter det med undervisningen. Men är Komma Till Tals en plattform för eleverna i deras identitetsskapande? Kan Komma Till Tals sammanknytas med Ziehes och Ericssons teorier om att skapa ett *offentligt rum* i skolan? Är det möjligt att skapa ett *offentligt rum* i skolan, byggt på elevens intressen, som inte hindrar identitetsarbetet?

Komma Till Tals använder elevens eget intresse för ämnet som utgångspunkt. Projektet stödjer eleven i att kreativt utveckla och utforska sin fallenhet för ämnet, som i sin tur ska hjälpa eleven att upptäcka en identitet. De tre observationerna ovan visar hur man i projektet jobbar med olika typer av plattformar. De olika plattformarna skapas medvetet eller omedvetet genom de enskilda lärarnas undervisningsmetoder. Plattformarna används för att lyfta fram och hjälpa eleven med att utveckla sitt intresse för ämnet. Arbetsmiljön ger eleven en möjlighet att, på sina egna villkor, utforska sin begåvning i ämnet. Detta sker genom att skolan tillhandahåller musikinstrument, förstärkare, papper, pennor och en lokal.

Vi återknyter till det Ziehe skriver om den *kulturella friställningen*. Trots det här med kulturell friställning anser Ziehe att läraren bör avstå från *närhet* (intimitet) med eleverna, allt för att undvika försvåring av *identitetsarbetet*. Ziehe menar att *närhet* sker när eleven och läraren blir för personliga och elevens *redan kända* interagerar med lärarens. Enligt Ziehe är detta något som måste undvikas för att ett *offentligt rum* ska kunna skapas. Frågan är om Ziehes tillvägagångssätt går att tillämpa på en skola där problemen med skolk redan är omfattande, där eleverna redan känner sig alienerade från skolundervisningen och väljer att inte närvara på lektionerna.

Vi har skrivit om barnens rätt till kultur. Både Ziehe, Svensson och Giddens skriver om kulturens friställning från traditioner. Att avstå från *närhet* i kulturell kontext är som att se främmande kulturer på TV och sedan säga att man är en del av den civilisationen. Kultur måste upplevas och man måste vara med och påverka den för att känna sig delaktig. Kultur är ett intimt möte mellan människor och kultur handlar enligt till exempel Kidd om hur vi beter oss i en grupp. Skolan står här inför ett dilemma. Ziehe påstår att skolan måste fungera som ett *offentligt rum* med allt vad det innebär. Samtidigt ökar trycket på skolan som förmedlare av kultur. I det *offentliga rummet* ska det vara avsaknad av *närhet* men kultur förmedlas i ett samspel mellan människor eller mellan lärare och elever, om vi ska vara tydliga. Kanske är det detta som är problemet? Komma Till Tals är fortfarande ett fritidsprojekt som löper vid sidan av den vanliga skolan. Hur ska skolan kunna utvecklas som kulturförmedlare och samtidigt vara ett offentligt rum?

I Ericssons artikel läggs en praktisk lösning fram på hur ett *offentligt rum* kan upprättas, utan att läraren och institutionen ”petar för mycket” i elevens identitetsskapande och intressen. Ericsson tror att det går att utveckla ett *offentligt rum* i musikundervisningen i skolan. För att kunna upprätta ett *offentligt rum* inom musikämnet måste läraren avstå från att arbeta och undervisa på de områden som innefattar elevens *preferens* och *interpretation*. Läraren bör istället lägga undervisningens fokus på elevens *färdigheter* och på *miljön*.

Läraren bör därför, i överensstämmelse med Ericssons empiriska undersökning om *musikverksamhetens offentliga rum*, inte försöka påverka elevens musiksmak eller musikaliska tolkning. Elevens musiksmak och musikaliska tolkning står nämligen i direkt relation till elevens *preferens* och *interpretation*. Istället ska läraren försöka undervisa eleverna endast genom att utveckla deras *färdigheter* och tillhandahålla en god *miljö* (utrustning).

Ericssons undersökning enbart behandlar och problematiserar frågeställningen om att skapa ett *offentligt rum* inom musikämnet, men vi ser tydliga paralleller med Komma Till Tals alla olika estetiska ämnen. Vad inkluderar begreppen *färdighet* och *miljö* i Komma Till Tals undervisning? Skapar Komma Till Tals ett *offentligt rum* där elevens intresse kan integreras i undervisningen utan att eleven känner att lärarna ”petar” i dennes *identitetsarbete*?

Begreppet *miljö* omfattar allt från de arbetslokaler, lärare och materiel (instrument, penslar, kameror m.m.) som Komma Till Tals förfogar över. Begreppet *miljö* skulle även kunna innebära den sociala miljö som omger skolan. Via projektets *miljö* kan läraren skapa en gynnsam inlärningssituation som främjar elevens inlärningsprocess och *identitetsarbete*. Detta sker när läraren bokar en lokal/klassrum för aktiviteten och ser till att arbetsmaterialet finns att tillgå för eleverna. Den sociala miljön som omger skolan, har dock läraren mindre möjligheter att kunna påverka. Men tanken med Komma Till Tals, är att projektet i sin tur kommer att påverka den sociala miljön som omger skolan i en positiv bemärkelse. Istället för att hänga vid torget efter skolan och inte finna något att göra får eleven möjlighet att, inom institutionella former, lära sig att vara kreativ och uttrycka sin vilja.

Under mangakursen gick eleverna inte hem efter lektionens slut. Istället satt eleverna kvar och ritade i över en halvtimme efter avslutad lektionstid, trots att läraren hade gått för dagen. Vi frågade en elev varför de stannade kvar. Eleven svarade att det ändå inte fanns något att göra och att han inte hade några pennor eller papper att rita på hemma, dessutom måste han bli klar med teckningen.

Komma Till Tals tillhandahåller en *miljö* med material som eleven i många fall inte får tillgång till på annat sätt. Detta innebär inte bara enkla saker som papper och pennor, utan innefattar även dyra materiella ting såsom kameror och musikinstrument, som är grundläggande verktyg för att kunna uttrycka sig inom konstformen. Inom musikämnet får eleverna möjlighet att utnyttja instrument, förstärkare, sladdar och trummor m.m. Men framförallt förfogar skolan över en lokal i vilken eleverna får tillåtelse att musicera. På fotolektionen får de möjlighet att använda avancerade kameror och datorer med fotoprogram och på mangalektionen har de tillgång till en mängd olika pennor och papper.

Skapandet av en gynnsam *miljö* ger en grundläggande möjlighet att kunna uttrycka (*interpretera*) sin *preferens*. Utan tillgång till material eller lokal, får eleven inget tillfälle att utforska sitt intresse för ämnet. Men det är inte bara tillgång till lokal och material som är viktigt. Under fältstudierna, framkommer det tydligt att eleverna har ett starkt intresse för ämnet, men att elevens tekniska *färdigheter* är begränsade. För att eleven ska få en möjlighet att fritt uttrycka sig och *interpretera* (tolka) i sitt estetiska arbete, måste eleven kunna behärska grundläggande tekniska *färdigheter*. Det är här lärarens roll kommer in i undervisningen. Läraren har goda ämneskunskaper och behärskar i högre grad de olika *färdigheterna* som innefattas i respektive ämne.

Färdigheter är det tekniska kunnande som är nödvändigt för att kunna uttrycka sig i en kontext. Undervisning i *färdigheter* ser olika ut inom ämnena i Komma Till Tals. Under musiklektionen får eleven själv bestämma vad den vill spela och vilket instrument den vill lära sig att behärska, men elevens kunskaper och *färdigheter* i hur man spelar ett instrument och läser noter är ofta begränsade. Läraren är där som ett stöd i inlärningsprocessen och skapar en stabil inlärningssituation där kommunikation mellan eleven och läraren skapas. Läraren utbildar eleverna i de olika *färdigheterna* på instrumentet och i att följa med i notskriften.

Elever och lärare har olika kunskaper om musikämnet. Eleven kan ha ett starkt personligt intresse (*preferens*) för en specifik musikgenre, men ingen kunskap om hur man spelar ett instrument, läser noter eller sjunger. Läraren kan däremot veta mycket om hur man spelar ett instrument, sjunger och läser noter, men inte ha någon djupare kunskap om den specifika musikgenren. I denna undervisningssituation sker ett kommunikativt möte mellan lärare och elev. Lärarens intresse möter lärarens. Trots att Ziehe hävdar att mötet i det *offentliga rummet* sker när eleven och läraren delar ett gemensamt intresse, framhäver han samtidigt att detta intresse inte är samstämmigt med *det redan kända*. En syntes av *det redan kända* (elevens intresse) och *det icke redan kända* (undervisning av *färdigheter*) uppstår. Mötet sker när elev och lärare skapar musik tillsammans. Eleven är intresserad av att lära sig ett instrument och läraren är intresserad att undervisa denna i de *färdigheter* som behövs för att behärska instrumentet. Om läraren väljer att inte påverka det eleverna vill spela eller deras tolkning av musikstycket (*interpretation*), så sker undervisningen med *intensitet* istället för *närhet*.

Enligt Ericssons undersökning ansåg eleverna att undervisning i *färdigheter* på instrumentet inte var integritetskränkande, tvärtom var det ett effektivt sätt att öka förmågan till personlig musikaliskt uttryck (Ericsson, 2001:70). Om läraren fokuserar sin undervisning på handledning inom *färdigheter* och att skapa en gynnsam *miljö* för inläring, istället för att påverka elevens *preferens* och *interpretation* kan en viss form av autonomi och frihet skapas som ger eleven möjlighet att *interpret*. Detta skapar ett *offentligt rum* i skolan, utan att kränka elevens intressen och identitetsarbete:

Att upprätta ett musikverksamhetens offentliga rum innebär givetvis att läraren måste reflektera över vilka möjligheter det finns att tillmötesgå eleverna. Musicerande i självvalda grupper där en viss autonomi kan utvecklas borde inte vara omöjligt att genomföra (Ericsson 2001:70).

Begreppet *musikverksamhetens offentliga rum*, som Ericsson behandlar i sin artikel, kan impliceras i de konstnärliga ämnena som finns representerade inom Komma Till Tals. I mangakursen skapar läraren en *miljö* där eleverna får möjlighet att inom institutionella former få uttrycka sitt intresse för en specifik konststil. Läraren kan även här utveckla elevernas *färdigheter*, kopplat till tekniska kunskaper om hur man tecknar. Inom det smala ämnet manga, förmedlas mycket *färdighetskunskaper* från elev till elev. Detta sker även inom de andra ämnena, men i mangakursen är elevernas kunskaper om ämnets specifika teckningsstil tydligare utbredd. Läraren kan hjälpa eleverna och ge dem instruktioner om hur man tecknar utan att påverka den enskilda elevens *preferens* och *interpretation* av stilen manga.

Observationerna på manga, foto och rockgruppen visar tydligt att lärarna undervisar eleverna i *färdigheter* och *miljö* och undviker att påverka elevens *preferens* och *interpretation*. Kanske beror detta på att eleverna inte har nått en tillräckligt hög *färdighetsnivå* inom ämnet, för att instruktioner och undervisning som rör *interpretation* kan ges. Resonemanget tydliggör hur projektet Komma Till Tals lyckas skapa ett *offentligt rum*, där ett möte mellan elev och lärare kan ske. Enligt Ziehe måste fyra punkter uppfyllas för att ett *offentligt rum* i skolan ska kunna skapas: punktuell undervisning, elev och läraren delar ett gemensamt intresse, *intensitet* skapas och att det är en avsaknad av *närhet*. Hur uppfyller Komma Till Tals dessa fyra kriterier?

Mötena inom Komma Till Tals sker *punktuellt* (varje vecka), mötet sker under *intensitet* (lärare och elev delar gemensamt intresse) och läraren undviker *närhet*, genom att avstå från undervisning som berör elevens *preferens* och *interpretation*. Eleven får i undervisningen möjlighet att utveckla sin identitet genom att utforska sin *preferens* och *interpretation* i ämnet.

5.2 Autonomi, njutning, självutvidgning och gruppgemenskap

Fornäs är kritiskt till att integrera rock- och popmusik i skolans undervisning. Han anser att *autonomi, njutning, självutvidgning* och *gruppgemenskap* är svåra mål att uppnå, om elevens intresse integreras i institutionell form (Ericsson, 2001). Får eleven uppleva *autonomi, njutning, självutvidgning* och *gruppgemenskap* i Komma Till Tals?

Musikgruppen i den första observationen (musiklektionen) spelar rockmusik. Inom rockgruppen är det elevens eget intresse för genren som står i centrum, eleverna får själva välja vilket instrument han/hon vill spela och vilken låt gruppen ska öva. Här kan man se hur den *ovanliga* läroprocessen och den *vanliga* läroprocessen som Stubenrauch skriver om, införlivas i en institutionell form. Hur *det redan kända* (elevens *preferens*) integreras med *det icke redan kända* (undervisning i *färdigheter*) i samma anda som Ericssons teori om *musikverksamhetens offentliga rum*. Projektet blir en plattform där eleven ges möjlighet att *interpretera* sin *preferens*. I arbetet är det elevens *preferens* för genren som står i centrum. Lärarens är där för att hjälpa eleven i sin inlärningsprocess, detta sker som vi tidigare visat via genom att läraren skapar ett *offentligt rum*, vilket blir verklighet när läraren lägger undervisningens tyngdpunkt på en gynnsam *miljö* och handleder eleven i *färdigheter* som står i relation till ämnets kontext.

Musiklektionen kräver mer instruktioner än mangalektionen. Under musiklektionen ges eleven tydliga instruktioner av läraren vilket parti i låten som behövs tas om, läraren påpekar fel, förklarar notskriften m.m. Samtidigt är eleverna tvungna att vara *aktiva* och ta tillvara på instruktionerna och applicera dem i praktiken. Eleverna är påtagligt aktiva med kropp och sinne och leker sig fram till insikter. Men inom manga- och fotokursernas undervisning finns en tydligare *autonomi* än i musiklektionen. Vid manga- och fotolektionerna är läraren där för att ge en tydlig struktur runt arbetet och hjälper eleverna med att få tillgång till papper och pennor (*miljö*). Eleverna jobbade inför en utställning som ägde rum den 9 december. Till denna utställning skulle eleverna i mangakursen ha ritat ett självporträtt i mangastil. För övrigt hade eleverna friare händer att producera och skapa motiv inför den kommande utställningen. I fotokursen fick eleverna själv välja motiv och hur motivet skulle vara bearbetat i fotoprogrammet inför utställningen. *Autonomi* är mer centralt i dessa två kurser.

Musiklektionen behöver tydligare ramar och instruktioner för att eleverna ska kunna spela samma låt, som en form av slutprodukt. Under musiklektionen är samspel och *grupp-gemenskap* ett centralt inslag, i mangalektionen är elevens enskilda arbete (*autonomi*) mer framträdande. Detta till trots skapar lärarens närvaro struktur och stabilitet för både gruppens och individens *självutvidgning* vid alla tre lektionerna:

Vidare uppskattar eleverna en miljö att verka i där en växling mellan autonomi och styrning kan äga rum. En vuxen persons närvaro skänker stabilitet åt lärandet, men ett prövande av mera autonoma, icke lärarledda situationer är också nödvändiga (Ericsson 2001:71).

Eleven behöver stabilitet och frihet i sitt lärande, för att en viss form av *autonomi* ska kunna ske. Läraren skapar en trygg struktur (*miljö*) inom vars ramar elevens initiativ, kreativitet och *autonomi* får tillfälle att verka. Utan lärarens närvaro vid lektionstillfällena skulle inte eleverna få mycket gjort. Skribenterna observerade att eleverna lätt tappade sitt arbetsfokus när läraren gick ut ur klassrummet för att hämta något, men att eleverna inte hade några problem att arbeta själva (*autonomi*) när läraren var i klassrummet. Lärarens närvaro är därför nödvändig för att en form av *autonomi* ska kunna finnas. Läraren hjälper eleven med att skapa en struktur där eleven får möjlighet manifesteras en slutprodukt. Detta kan tyda på att ett samspel mellan *autonomi* och styrning måste ske för att elevens vision ska få konkret form.

På musiklektionen är samspel och *grupp-gemenskap* väsentliga för att ämnets slutprodukt ska kunna skapas. På foto- och mangalektionen bildas slutprodukten via elevens enskilda arbete. En tydligare *grupp-gemenskap* återfinns i musiklektionen, där grupparbete är centralt

för konstformens estetik. Det är även lättare att skapa en *gruppgemenskap* när arbetet inom ämnet sker i samspel, istället för individuellt.

I de observationer som gjordes framgår det att Komma Till Tals fungerade som en plattform, där elevernas intressen får en möjlighet att komma fram inom institutionella former. Elevers intresse för ett ämne är en del av elevers identitet. Genom projektet får eleven möjlighet att påverka sin identitet i en positiv riktning. Fornäs kritiserar att skolan integrering rock- och popmusik i undervisningen. Är det verkligen ett problem att integrera elevers musiksmak i skolan?

Komma Till Tals försöker införliva elevers intressen i skolan. På detta sätt utvecklas elevers relation till och uppfattning om skolan som institution. I observationen visade eleverna en stor glädje för att få spela musikstilen (rock) som de gillade. En trevlig stämning i klassrummet skapar en positiv inverkan på eleven och påverkar förhoppningsvis elevers *identitetsarbete* i en positiv riktning. När skolan inordnar elevers musikintresse i undervisningen bildas en kommunikation mellan skolan som institution och elev.

Att musicera i rock- och popgenren skulle onekligen erbjuda en möjlighet att inom skolans ram avbeta med något som ligger eleverna nära och därvid utgöra ett exempel på kommunikation mellan ungdom och etablissemang (Ericsson 2001:71).

När musiklektionen var slut kommer elever in som stått utanför och lyssnat. Läraren berättade för en av skribenterna att dessa elever har kommit varje torsdag för att få spela lite efter lektionen. Det är alltså inte läraren som tvingar dit dem, utan de kommer av egen fri vilja efter den ordinarie lektionen för att få spela rockmusik. Skribenterna tror att projektet skapar ett gott klimat runt skolan och området. Eleverna går till skolan efter skoltid för att lära sig något som de själva är intresserade av, istället för att "drälla" på staden eller hänga i gäng. Via Komma Till Tals rockgrupp genereras en mötespunkt för elevernas intressen och skaparvilja. Om eleverna skulle känna att läraren "petar för mycket" i deras musikstil eller att de känner att skolan försöker *avväpna* deras musik, skulle eleverna inte komma dit frivilligt. Projektet skapar även en plats där eleverna efter lektionstid får möjlighet att komma till tals.

Musikverksamheten i en skola behöver exempelvis inte inskränka sig till det som händer på lektionerna. En dynamisk verksamhet kan innebära olika typer av evenemang och konserter samt att musicerande även försiggår på icke schemalagd tid. Att njutning och självutvidgning kan förekomma i en sådan miljö förefaller inte heller som en utopi (Ericsson 2001:70).

Det är svårt att fastställa om Komma Till Tals undervisning uppfyller Fornäs begrepp *njutning*. Men av de fältstudier som skribenterna gjorde inom Komma Till Tals, observerades att eleverna var väldigt glada och positiva till undervisningen. De skrattade och skojade med varandra, samtidigt som de var koncentrerade och lyssnade lyhört på lärarens instruktioner. De skämtade mycket med varandra och verkade *njuta* av arbetet. Begreppet *njuta* är svårt att definiera, men entydigt är att eleverna verkar uppskatta vad Komma Till Tals ger dem. Skribenterna observerade ofta en spontan glädje hos eleverna under lektionerna, Erik som spelade trummor satt med ett stort leende genom hela musiklektionen och när läraren talade var alla eleverna tysta och lyssnade.

Eleven får under lektionen möjlighet att upptäcka och utforska. I musiklektionen måste eleven vara *aktiv* och lära sig att känna och lyssna var i låten han/hon är. Eleven får känna sig delaktig i sin egen inläring och elevers självkänsla och glädje lyfts fram, detta sammanstämmer med konstruktivismen och Schencks teori om lek i relation till musikämnet.

Konstruktivismens arbetsmetod går att jämföras med Fornäs begrepp *autonomi* och *självutvidgning*. Inom Piagets konstruktivistiska teori måste barnet vara aktivt i sin inläring, göra egna fysiska och intellektuella erfarenheter, ett *aktivt* lärande där en *självutvidgning* sker

via *autonomi*. Det konstruktivistiska arbetssättet lämpar sig bra för estetiska ämnen, som alla finns representerade inom de olika projekten i Komma Till Tals. Det väsentliga är inte att plugga in information receptivt, utan att det sker en aktiv personlig rekonstruktionsprocess hos eleven (Imsen, 1992:264). Inom projektet Komma till Tals representeras tillvalen av de olika estetiska aktiviteterna: foto, dans, musik, bild m.m. Inom de olika ämnena är det elevens egen utforskning som är i centrum. En inlärningsprocess startar när eleven aktivt utforskar med känsel, syn och hörsel. Direktiv ges av läraren men det är elevens eget lärande och initiativ som står i fokus.

Komma Till Tals använder elevens nyfikenhet och kreativitet för att hjälpa honom/henne att skapa en identitet. Undervisningen har ett lekfullt och *autonomt* arbetssätt. Projektet är tydligt påverkat av piagetanska föreställningar om inläring. Här lyfts framförallt elevens eget utforskande fram. Det egna intresset för ämnet skapar en gynnsam pedagogisk inlärmingsmiljö, som främjar elevens egna kreativa och aktiva utforskande. Eleven får genom det *autonoma* arbetssättet *självutvidgas*. Detta tillvägagångssätt samstämmer med Piagets teorier om hur kunskap skapas; att eleven formar en *förståelse* genom sin aktiva inläring, istället för att eleven lär sig utantill genom passivt intagande av information från läraren. Det aktiva lärandet sker genom undervisning av *färdigheter*, samtidigt som projektet ger eleven en viss form av *autonomi* i hans/hennes inläring.

Den egna nyfikenheten och driften att vilja utforska, är viktiga moment för att inläringen ska vara effektivt och djupgående. Genom leken lockas eleven till att vara uppfinningsrik och kreativ. Eleven känner sig delaktig i sin egen inhämtning av kunskap, inläringen blir effektivare. Schenck menar att leken är ett viktigt moment för att en positiv inläring ska kunna ske. Genom leken får eleven möjlighet att lära sig något på ett roligt och lustgivande sätt. Under fotolektionen finns det moment när läraren ger tydliga och enkla instruktioner till eleverna. Detta kan innefatta vad som ska utföras på lektionen, tips om fototeknik m.m. Eleven får sedan fria händer att själv tillämpa denna information. Eleven får på egen hand gå omkring i skolan och välja olika föremål att fotografera. Eleven kan själv bestämma hur kortet ska tas, vilken vinkel, ljus, perspektiv m.m. Här lyfts elevens egna konstnärliga och kreativa sida fram, elevens *preferens* och *interpretation*.

När vi följde med eleverna under fotograferingen i skolan, såg vi tydligt att både leken och allvaret för arbetet var centrala. Eleverna skrattade och skojade med varandra, men det var fotograferingen som stod i fokus. Här har leken inte någon negativ inverkan på elevens inlärningsprocess, utan hjälper eleven att på ett aktivt och roligt sätt få utforska kamerans möjligheter och funktioner, ett samspel mellan *glädje*, *autonomi*, *självutvidgning* och *gruppgemenskap*. Eleven får under strukturerade ramar lära sig att uttrycka sin konstnärliga vision genom bildkonsten. Aktiv inläring är det centrala arbetssättet i lektionen. Eleven tar inte in information passivt, utan inläringen sker aktivt på elevens villkor. Eleven får på egen hand gå omkring i skolan och söka ett motiv och utforska kamerans olika funktioner. Eleven får vara nyfiken, utforskande och leka sig fram till kunskapen. Arbetssättet är indirekt påverkat av konstruktivismen och Piagets tankar om att eleven ska vara aktiv i sin egen inläring.

När eleven sedan kommer tillbaka till klassrummet, är läraren där som en hjälpende hand. Som vi tidigare förklarat är läraren där för att underlätta elevens eget utforskande och lärande. Eleven får själv kopiera in bilderna in i datorn, men om något blir fel finns läraren där för att hjälpa till i processen. I observationen framkommer det att Sara på egen hand lyckades finna de olika funktionerna i programmet, när hon fick utforska fotoprogrammet och de olika verktygen själv. Hon lärde sig hantera programmet genom att hon *aktivt* utforskade det. Här syns också tydligt hur inlärningsprocessen står i relation till Piagets teorier om aktiv inläring och Schenks idéer om lek. Sara får på egen hand utforska och lära sig programmets funktioner. Samtidigt leker hon sig till kunskapen och insikterna. Hon ändrar färg på ansiktet

så att bilden blir blå, grön och vit. Här ligger humorn och glädjen nära till hans. Sara är delaktig och aktiv i sin egen inläring och det sker en personlig rekonstruktionsprocess hos henne.

I musiklektionen finns en tydligare styrning, men även här finns tillfällen då eleven får testa och utforska själv. I observationen får eleverna själv stämma sina instrument. För att lyckas med detta måste eleverna *aktivt* lyssna och testa sig fram. Läraren finns där ifall eleven skulle behöva hjälp i processen.

Under lektionen är eleverna glada och skrattar åt varandras bilder. Glädjen och nyfikenheten genomsyrar hela deras arbete. Sara målar två ljusgröna prickar i var näsborre på sitt kort. I denna situation får Sara fria händer att själv skapa slutprodukten av sin fotografering. Saras kreativa sida får komma fram. Läraren låter eleverna själva få utforska de olika färgerna och verktygen inom menyerna, men finns tillhands om eleven behöver hjälp i några fråga.

Trots att elevens egen inläring står i centrum är lärarens roll i klassrummet väldigt viktig. Som vi tidigare visat skapar lärarens närvaro struktur och ramar inom vilka elevens kreativitet och nyfikenhet kan aktivt utforskas. Läraren kan även hjälpa eleverna när denna fastnat i sin egen utforskning, som när Sara inte visste hur hon skulle gå tillväga för att komma tillbaka till ursprungsbilden. Sara frågade läraren om råd, läraren berättade att det bara är att trycka på cancel-knappen och vid ett senare tillfälle kunde Sara upprepa denna kunskap själv.

I slutet av lektionen fick alla eleverna välja ut en bild, som de fick trycka ut på ett stort fotopapper. Detta foto sparades sedan inför den kommande utställningen. Detta gjorde att eleven fick se ett tydligt slutresultat av sitt arbete. Slutprodukten av lektionens arbete fick en konkret form. Detta tror vi även påverkar elevens motivation för ämnet; att eleven får uppleva frukten av sitt arbete.

Fornäs anser det svårt att uppnå rock- och popmusikens karaktäristiska aspekter *autonomi*, *njutning*, *självutvidgning* och *gruppgemenskap* om en institution integrerar rock- och popmusik i undervisningen. I detta examensarbete har dessa karaktärsdrag applicerats och problematiseras i relation till de tre olika konstformerna som finns representerade i observationerna: musik, bild och foto. Via resonemanget i analysen går det att utläsa hur Komma Till Tal lyckas uppfylla de fyra karaktäristiska aspekterna i relation till de olika ämnenas kontexter. Det framgår att det är fullt möjligt att integrera elevens musikintresse för en specifik stil (rock) och ändå lyckas skapa *autonomi*, *njutning*, *självutvidgning* och *gruppgemenskap* i undervisningen. Dock kan Fornäs kritik vara bifogad. Fornäs påstår att rock- och popmusiken tappar sitt *väsen* och "avväpnas" när den assimileras av en institution och blir en del av systemet. Enligt skribenterna har rock- och popmusiken idag inte längre någon särställning som motkultur i samhället, utan den har redan "avväpnats" och integrerats och blivit en del av systemet. För fyrtio år sedan symboliserade Elvis, Beatles och Rolling Stones rockmusik en motkultur mot det etablerade systemet. Idag är dessa artister snarare en del av kulturarvet och har en framträdande roll inom västerländsk musikhistoria. Idag är ungdomarna mer intresserade av andra musikaliska subkulturer. Men samtidigt som det kommer nya subkulturer som representerar en "rebellisk anda" integreras dessa musikstilar med tiden av systemet och "avväpnas". Detta kan exempelvis noteras idag med rave- och hip-hop kulturen.

6 Slutkommentar

Denna uppsats belyser sammanstötningen mellan skolan som kulturförmedlare och skolan som ett *offentligt rum*. Skolan är en samlingsplats för människor, där individen ska lära sig olika saker. Eleverna ska erhålla ämneskunskaper, färdigheter (hantverk) och bildning. De ska också få lärdomar om demokrati, socialisation och kultur.

Skolans uppgift som kulturförmedlare har blivit mer påtaglig. Kultur förmedlas mellan människor som en del av det sociala livet. Alla människor har rätt att ta del av kulturen. Vi har visat på en intim koppling mellan kulturella uttryck och identitetsskapande. Synen på oss själva hänger ihop med den kultur vi är en del av.

Ziehes teorier om att skolan skulle fungera bättre som ett *offentligt rum* är också relevant. Där beskriver han begreppet *närhet* som ett hinder för att ett gott lärande ska äga rum. Om istället undervisningen präglas av *intensitet* kommer enligt Ziehe både läraren och eleven vara mer nöjda med utbildningssituationen. I analysen i kapitel fyra, klargör vi hur Komma Till Tals undervisningsmetod genererar ett *offentligt rum*, i enlighet med Ericsson tolkning av begreppet. Vi menar att ledarna inom Komma Till Tals skapar en pedagogisk miljö där eleverna blir undervisade i *färdigheter* relaterade till de olika estetiska ämnena. Med observationerna som utgångspunkt finner vi att ledarna inom projektet undviker att handleda eller påverka elevens *preferens* eller *interpretation* i ämnet, vilket leder till att mötet sker under *intensitet* istället för *närhet*. Vi framlägger också att Komma Till Tals arbetsmetod är indirekt påverkad av konstruktivismen, där eleven aktivt assimilerar kunskap genom undervisning som balanserar mellan *autonomi* och styrning.

I den framtida yrkesrollen som musiklärare, både vad det gäller klassundervisning och instrumentalundervisning, kommer vi att få rollen som både kulturförmedlare och kunskapsförmedlare. Vi har i denna uppsats pekat på hur kultur förmedlas genom kommunikation och i kontakt emellan människor. Kulturen är sammanbunden med samhället och den individuella identiteten. Vi menar att skolan måste undervisa eleven i kulturella uttrycksformer. Dock bör denna undervisning ske med beaktande av Ericssons och Ziehes teorier om skolan som ett *offentligt rum*, detta för att en undervisning ska kunna ske utan att läraren inkräktar på elevens integritet och identitetsarbete samt för att skapa en pedagogisk atmosfär som är gynnsam för både eleven och läraren.

Källförteckning

Film

Lindblom, Deepali (2006). *Komma Till Tals*. Göteborg: Ej utgiven

Internet

Komma Till Tals: www.kommatilltals.se

Observationer

Tidigare (retrospektiva) observationer:

Utförda av Johan Dahlström på Ryaskolan i Göteborg, under slutpraktiken i kursen LAU300, veckorna 38 t.o.m. 42, år 2006.

Finns bevarade i form av anteckningar hos Johan Dahlström.

Observationer gjorda under tiden för detta arbete:

Utförda av Johnny Jakobsson och Johan Dahlström på Ryaskolan i Göteborg,

- Fotolektion 2006-11-13
- Mangalektion 2006-11-28

Utförd av Johnny Jakobsson på Ryaskolan i Göteborg,

- Musiklektion 2006-11-16

Handskrivna anteckningar från dessa observationer finns bevarade hos Johnny Jakobsson.

Litteratur

Berger, Peter L. & Luckman, Thomas (1979). *Kunskapssociologi – hur individer uppfattar och formerar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand

Bunar, Nihad (1998). *Ungdom Flyktingskap Identitet*. Växjö: Centrum för kulturforskning i Växjö

Dryden, Gordon & Vos, Jeanette (1994). *Inlärningsrevolutionen*. Jönköping: Brain Books AB

Ekholm, Bodil & Hedin, Anna (1991). *Sitter det i väggarna?* Linköping: Universitetet i Linköping

Ericsson, Claes (2001). *Det moderna: ofullbordat eller nederlag för mänskligt förnuft?* Lund: Universitetstryckeriet vid Lund universitet.

Ericsson, Claes (2002). *Från guidad visning till Shopping och förströdd tillägnelse*. (Diss.) Lund: Media Tryck.

- Ericsson, Claes (2001). "Skolans musikverksamhet som offentligt rum" i Nielsen, Frede V & Jørgensen, Harald (red.) *Nordisk musikkpedagogisk forskning volume 5* (s 63–73). Oslo: Norges musikkhøgskole.
- Fornäs, Johan & Lindberg, Ulla & Sernhede, Ove (1994). Introduktion. I Fornäs, Johan & Lindberg, Ulla & Sernhede, Ove (red.) *Ungdomskultur: Identitet och motstånd* Stockholm/Stehag, Brutus Östlings Bokförlag Symposion
- Gardner, Howard (1983). *Frames of mind*. New York: Basic Books
- Giddens, Anthony (1997). *Modernitet och självidentitet*. Göteborg: Daidalos
- Imsen, Gunn (1992). *Elevers värld*. Lund: Studentlitteratur
- Johansson, Eva (2005). *Möten för lärande*. Myndigheten för skolutveckling
- Kidd, Warren (2002). *Culture and Identity*. New York: Palgrave
- Kärnstrand, Moa (2006) "Unga kriminella hotar knäcka Biskopsgården" i *CITY Göteborg* 06-12-06:4
- Läraryrket (2001). *Lärarens handbok, skollag, läroplaner & yrkesetiska principer*. Stockholm: Läraryrket
- Nationalencyklopedin (1992). *Identitet*. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB
- Ronström, Owe (1991). Att gestalta ett ursprung. I Sjögren, A (red.), *Ungdom och tradition*. Stockholm: Mångkulturellt centrum
- Rostvall, Anna-Lena & West, Tore (1998). *Handlingsutrymme, Om utvecklingsarbete i musikundervisning*. Stockholm: KMH Förlaget
- Schenck, Robert (2000). *Spelrum: Metodikbok för sång- och instrumentalpedagoger*. Göteborg: Bo Ejeby förlag
- Sjögren, Annick (1991). Inledning. I Sjögren, Annick (red.) (1991). *Ungdom och tradition*. Stockholm: Mångkulturellt centrum
- Svensson, Gunnar (1993). *Barns rätt till kultur*. Stockholm: Kommunförbundet
- Säljö, Roger (2000). *Lärande i praktiken*. Stockholm: Bokförlaget Prisma
- Ziehe, Thomas (1989). *Kulturanalyser*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag
- Ziehe, Thomas (1994). Kulturell friställning och narcissistisk sårbarhet. I Fornäs, J & Lindberg, U & Sernhede, O (red.), *Ungdomskultur: Identitet och motstånd* (147–177) Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion